

Načelo zavičajnosti u terenskoj nastavi prirode i društva

Rukavina, Ana

Master's thesis / Diplomski rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zadar / Sveučilište u Zadru**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:162:006972>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-12-22**

Sveučilište u Zadru
Universitas Studiorum
Jadertina | 1396 | 2002 |

Repository / Repozitorij:

[University of Zadar Institutional Repository](#)

zir.nsk.hr

DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJ

Sveučilište u Zadru

Odjel za nastavničke studije u Gospiću

Sveučilišni integrirani prijediplomski i diplomski studij

Učiteljski studij u Gospiću

Gospić, 2024.

Sveučilište u Zadru
Odjel za nastavničke studije u Gospiću
Sveučilišni integrirani prijediplomski i diplomski studij
Učiteljski studij u Gospiću

NAČELO ZAVIČAJNOSTI U TERENSKOJ NASTAVI PRIRODE I DRUŠTVA

Diplomski rad

Student/ica:
Ana Rukavina

Mentor/ica:
izv. prof. dr. sc. Jadranka Brkić-Vejmelka

Gospić, 2024.

Izjava o akademskoj čestitosti

Ja, **Ana Rukavina**, ovime izjavljujem da je moj **diplomski** rad pod naslovom **Načelo zavičajnosti u terenskoj nastavi Prirode i društva** rezultat mojega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na izvore i radove navedene u bilješkama i popisu literature. Ni jedan dio mojega rada nije napisan na nedopušten način, odnosno nije prepisan iz necitiranih radova i ne krši bilo čija autorska prava.

Izjavljujem da ni jedan dio ovoga rada nije iskorišten u kojem drugom radu pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj, obrazovnoj ili inoj ustanovi.

Sadržaj mojega rada u potpunosti odgovara sadržaju obranjenoga i nakon obrane uređenoga rada.

Gospić, 23. rujna 2024.

SAŽETAK

NAČELO ZAVIČAJNOSTI U TERENSKOJ NASTAVI PRIRODE I DRUŠTVA

Jedno od načela organizacije i provedbe nastave nastavnog predmeta Priroda i društvo u nižim razredima osnovne škole je načelo zavičajnosti. Provedba ovog načela posebice se može dobro realizirati kroz terensku nastavu i to za većinu nastavnog sadržaja. Učitelji učenike vode na otvorene prostore te je učenje i poučavanje na otvorenom važan dio njihove obrazovne prakse u školama. Kako bi se bolje upoznao prostor zavičaja, terenski obilasci neposrednog školskog okruženja, ali i poludnevna i dnevna terenska nastava gotovo je idealna metoda za poučavanje o prirodnim i povijesno-kulturnim obilježjima prostora u kojem živimo. Kontekstualizacija nastavnih sadržaja u neposrednoj stvarnosti omogućuje učenicima bolje razumijevanje stanja, procesa, promjena, kao i mogućih prijetnji za prostor u kojem živimo. Ovakav način poučavanja posebice je poželjan u vremenu sve veće posvećenosti boravka u virtualnoj stvarnosti i odsutnosti boravka u neposrednoj stvarnosti.

Ključne riječi: priroda i društvo, načelo zavičajnosti, terenska nastava

ABSTRACT

THE PRINCIPLE OF NATIVENESS IN NATURE AND SOCIETY FIELD TEACHING

One of the principles of the organization and implementation of the teaching of the subject nature and society in lower grades of primary school is the principle of nativeness. The implementation of this principle can be realized particularly well through field teaching and for most of the teaching content. Teachers take students to open space so learning and teaching outdoors is an important part of their educational practice in schools. In order to get to know the area of the homeland better, field trips to the immediate school environment, as well as half-day and full-day field classes are an almost ideal method for teaching about the natural and historical-cultural characteristics of the area in which we live. Contextualization of teaching contents in immediate reality enables students to better understand the state, processes, changes as well as possible threats to the space in which we live. This way of teaching is especially desirable in a time of increasing dedication to staying in virtual reality and the absence of staying in immediate reality.

Keywords: nature and society, principle of nativeness, field teaching

SADRŽAJ

1. UVOD	1
2. NASTAVA PRIRODE I DRUŠTVA	3
2.1. Nastavni predmet Priroda i društvo	3
2.2. Cilj nastave Prirode i društva.....	3
2.3. Nastava Prirode i društva	4
2.4. Načela nastave Prirode i društva	5
3. NAČELO ZAVIČAJNOSTI U TERENSKOJ NASTAVI PRIRODE I DRUŠTVA	8
3.1. Razvoj poučavanja Prirode i društva	8
3.2. Pojam zavičaja	9
3.3 Načelo zavičajnosti	9
3.3.1. Načelo zavičajnosti u nastavi Prirode i društva	10
3.4. Obilježja i organizacija terenske nastave.....	12
4. PROVEDBA NAČELA ZAVIČAJNOSTI U TERENSKOJ NASTAVI.	14
4.1. Primjer nastavnog sata na temu <i>Što čini priroda</i>	14
4.1.1. Pisana priprema za izvođenje nastavnog sata.....	16
4.1.2. Terenska nastava u Pećinskom parku Grabovača	17
4.2. Primjer nastavnog sata na temu <i>Vode u mom okružju</i>	19
4.2.1. Pisana priprema za izvođenje nastavnog sata.....	19
4.2.2. Terenska nastava na jezeru Kruščica i na rijeci Lici	22
4.3. Primjer nastavnog sata na temu <i>Ličko-senjska županija – moja županija</i>	24
4.3.1. Pisana priprema za izvođenje nastavnog sata.....	25
4.3.2. Terenska nastava – upoznavanje Gospića	28
4.4. Primjer nastavnog sata na temu <i>Naselja gorskih krajeva</i>	30
4.4.1. Pisana priprema za izvođenje nastavnog sata.....	31
4.4.2. Terenska nastava – posjet Baškim Oštarijama.....	34
5. ZAKLJUČAK	36
LITERATURA	37
PRILOZI	40

1. UVOD

Škola je ustanova u kojoj se provode odgojno-obrazovni programi u kojem sudjeluju učenici, učitelji i roditelji. Ciljevi odgoja i obrazovanja podrazumijevaju osiguranje učenja, poticanje cjelokupnog intelektualnog, tjelesnog, estetskog, socijalnog, moralnog i duhovnog razvoja učenika, kao i osposobljavanje učenika za samostalno učenje (Bognar, Matijević, 2002).

Predmet Priroda i društvo je važan u osnovnoškolskom obrazovanju jer je život bez poznavanja prirodnih pojava i društvenih odnosa nezamisliv. Budući da je nastavni predmet Priroda i društvo složen jer obuhvaća brojne sadržaje iz različitih područja, poželjno je da nastava bude organizirana interdisciplinarno te da bude povezana s praksom. Učitelji bi trebali uključiti učenike u interdisciplinarni pristup učenju budući da ova vrsta učenja isključuje izoliranost nastavnog sadržaja, a učenicima omogućuje kompleksno sagledavanje sadržaja iz različitih uglova te im omogućuje da prepoznaju i istražuju odnose kako u prirodi tako i u društvu (Kostović-Vranješ, 2011).

Učenici će lakše razumjeti novi sadržaj ako se pri poučavanju povezuju sadržaji s neposrednom okolinom učenika. Veliki dio nastavnog predmeta Prirode i društva može se izvesti izvan učionice, u neposrednoj stvarnosti. Isto tako učenici duže pamte znanja koja su stekli izvan učionice, u daljnjoj okolini.

U ovom diplomskom radu analizira se povezanost između načela zavičajnosti i terenske nastave kao metode rada, tj. primjerima se ukazuje na mogućnosti razvoja načela zavičajnosti kroz terensku nastavu te se navode konkretni primjeri organizacije i provedbe četiri methodske jedinice koje se u nastavi Prirode i društva mogu provesti gotovo u svakoj školi ili u njenom bliskom okruženju.

Temeljni ciljevi ovog diplomskog rada su:

1. Objasniti pojam načela zavičajnosti;
2. Objasniti cilj i način provedbe terenske nastave;
3. Analizirati provedbu načela zavičajnosti metodom terenske nastave u nastavnom predmetu Priroda i društvo kroz primjere odabranih metodskih jedinica.

Ovaj diplomski rad podijeljen je u četiri cjeline. U prvoj cjelini objašnjava se nastavni predmet Priroda i društvo, njegovi ciljevi i načela. U drugoj cjelini razmatra se načelo zavičajnosti u terenskoj nastavi predmeta Prirode i društva, odnosno pojašnjavaju se pojmovi

zavičaja i načela zavičajnosti u nastavi Prirode i društva. Potom se pojašnjava izvanučionička nastava te njezina sastavnica terenska nastava, kao i načini na koji se ona organizira/priprema. U trećoj cjelini dati su primjeri priprema i provedbe terenske nastave za pojedine teme u nastavi Prirode i društva kroz koje se provlači načelo zavičajnosti. Izdvojeni su primjeri nastave Prirode i društva za svaki pojedini razred od 1. do 4. razreda osnovne škole. Završni dio diplomskog rada je zaključak koji se odnosi na primjenu i provedbu načela zavičajnosti u nastavnom predmetu Priroda i društvo, a ostvaren metodom terenske nastave.

2. NASTAVA PRIRODE I DRUŠTVA

2.1. Nastavni predmet Priroda i društvo

Nastavni predmet Priroda i društvo sastavni je dio osnovnoškolskog obrazovanja u Republici Hrvatskoj. Sam naziv predmeta usvojen je nakon reforme školstva 1954. godine kada se počinje koristiti naziv *Priroda i društvo*, a sami sadržaji su raspoređeni u prva četiri razreda osnovne škole (De Zan, 1999).

Jedan od važnih zadataka odgoja i obrazovanja je učenje prirodoslovnih sadržaja i stjecanje znanja o prirodnim pojavama i procesima, stjecanje prirodoslovne pismenosti i kompetencija koje učenika trebaju uvesti u znanstveni način razmišljanja te omogućiti razumijevanje uloge čovjeka kao dijela prirode koji ima odgovornost za njezino očuvanje (Kostović-Vranješ, 2015). Sadržajima o okruženju u kojemu učenici žive u poseban nastavni predmet – Priroda i društvo, nastojalo se učenike uvoditi u svijet koji ga okružuje, u skladu s dobi, kao i psihofizičkim mogućnostima učenika (De Zan, 1999). Prema Kurikulumu za nastavni predmet Priroda i društvo u osnovnoj školi stoji: „Priroda i društvo je interdisciplinarni nastavni predmet koji integrira znanstvene spoznaje prirodoslovnoga, društveno-humanističkoga i tehničko-informatičkoga područja“ (NN 7/2019). Dakle, osim prirodoslovnih sadržaja kroz nastavni predmet Priroda i društvo učenike se poučava o funkcioniranju društva, o obilježjima svijeta oko nas, o povijesnim zbivanjima koja su posebice značajna za prostor zavičaja. Osim toga, učenici dobivaju osnovna znanja iz tehničko-informatičkog područja, koja će u daljnjem obrazovanju proširivati i produbljivati.

2.2. Cilj nastave Prirode i društva

Nastava predmeta Priroda i društvo definirana je dokumentom, odnosno Kurikulumom za nastavni predmet Priroda i društvo za osnovne škole u Republici Hrvatskoj (Ministarstvo znanosti i obrazovanja, 2019). Godišnji broj sati predmeta Prirode i društva od prvog do trećeg razreda je 70 sati godišnje, a u četvrtom razredu 105 sati godišnje. U Kurikulumu se navodi kako učenici u nastavnom predmetu Priroda i društvo stječu temeljna znanja i vještine u prepoznavanju i razumijevanju bioloških, kemijskih i fizičkih pojava te procesa u prirodi. Osim toga, kroz nastavni predmet Priroda i društvo učenici bi trebali upoznati koja je njihova uloga u društvu i kakvo je njihovo društveno okruženje, istraživati zavičajne posebnosti, snalaziti se u vremenu i prostoru, razlikovati i upoznavati živu i neživu prirodu, razvijati pozitivne

higijenske navike te se naučiti ponašati pravilno i odgovorno u prometu. U Kurikulumu nastavnog predmeta Priroda i društvo za osnovne škole u Republici Hrvatskoj odgojno-obrazovni ciljevi učenja i poučavanja su: „Spoznati složenost svijeta koji okružuje učenika, razumjeti rast i razvoj u interakciji s drugima i prirodom, razvijati integritet, razvijati istraživačke kompetencije koje su bitne za učenikove spoznaje svijeta oko sebe te razvijati kompetencije za cjeloživotno učenje, poštivati i uvažavati različitosti, poznavati svoja prava, ali i prava drugih, odgovorno se koristiti informacijsko-komunikacijskom tehnologijom te povezivati spoznaje iz nastavnog predmeta Prirode i društva s ostalim nastavnim predmetima“ (Ministarstvo znanosti i obrazovanja, 2019).

2.3. Nastava Prirode i društva

Nastavu Prirode i društva čine različite sastavnice koje proizlaze iz nastavnih sadržaja i metoda nastavnog predmeta, što potvrđuje da je nastavni predmet Priroda i društvo interdisciplinaran. Priroda i društvo je kompleksan nastavni predmet jer su sadržaji iz prirodnih (npr. biologija, kemija, geografija i dr.) i društvenih znanosti (npr. povijest i sociologija) te nekih posebnih sadržaja (npr. zaštita okoliša, promet i sl.) (De Zan, 1999).

De Zan (1999) ističe sadržajne promjene u nastavnom predmetu Priroda i društvo koje se odnose na prostor (izmjene reljefa nizina, pobrđa i planina, priobalnih područja, klimatske promjene), promjene u društvenim pojavama (povremeni sadržaj, kao npr. način i stil života, običaji i sl.), odnosno sadržajne promjene koje nastaju zbog kontinuiranog razvoja znanosti. Kao što je već spomenuto, nastava predmeta Prirode i društva obuhvaća sadržaje iz disciplina poput geografije, povijesti, sociologije i ekonomije, ali i kulture. De Zan (1999) ističe ulogu učitelja koji prilagođava sadržaj vremenu i prostoru u kojem se nastava odvija. Svojim poučavanjem nastavnik razvija i proširuje znanja i interese učenika. Zbog toga je Priroda i društvo nastavni predmet koji aktualnim sadržajem može pobuditi interes kod učenika, ali ovisi i o učitelju. Kroz sadržaje i metode poučavanja učenikima se nudi mogućnost stjecanja znanja o društvenom i prirodnom okruženju u kojem žive, što je potrebno za adekvatan razvoj učenika.

„Metodika nastave prirode i društva interdisciplinarno je znanstveno opredmećenje u kojem se poučavaju zakonitosti odgoja i obrazovanja sa stajališta nastave Prirode i društva u osnovnoj školi“ (De Zan, 1999). Prema tome, zadaća metodike Prirode i društva je stručno i metodičko oblikovanje sadržaja koji su propisani/predviđeni postojećim kurikulumom, kao i vrednovanje učeničkih postignuća.

De Zan (1999) navodi temeljne zadatke metodike nastave Prirode i društva, a to su: „povijesni, teorijski, praktični i istraživački zadatak“. Svaki od navedenih zadataka važan je u

procesu poučavanja, pa je za (buduće) učitelje važno razumijevanje svih zadataka koje bi trebali realizirati u radu s učenicima, na nastavi Prirode i društva.

Posebno je važna i poželjna istraživačka nastava. Istraživačku nastavu je moguće organizirati u učionici, ali ništa ne može zamijeniti istraživanje u neposrednom okruženju (npr. park, šuma, rijeka, muzej, školsko dvorište, gradski trg i sl. Poštujući načelo zavičajnosti istraživanje je potrebno organizirati u učenikovom zavičajnom okruženju. U istraživačkoj nastavi važno je promatranje prirode i pojava u njoj, opažanje, praćenje i bilježenje istraživanja, uočavanje uzročno-posljedičnih veza, izvođenje zaključaka te tumačenje rezultata. Osim poštivanja načela zavičajnosti, ostvaruje se i načelo egzemplarnosti kojim se poučava na tipičnim objektima i pojavama kao gotovo idealnim primjerima koji mogu poslužiti i za druga, slična područja/regije (Kostović-Vranješ, 2015).

2.4. Načela nastave Prirode i društva

Prema De Zanu (1999), načela nastavnog predmeta Priroda i društvo su:

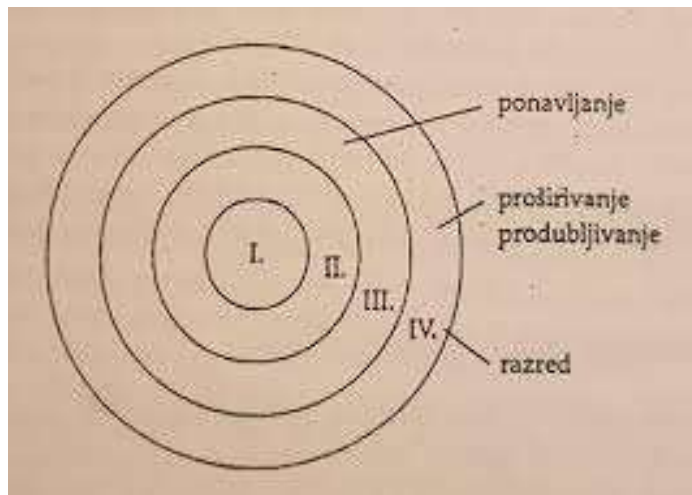
- interes učenika,
- promjenjivost sadržaja,
- dubina/kakvoća sadržaja,
- primjerenost opsega sadržaja,
- cjelovitost sadržaja, te
- zavičajnost ili životna blizina.

Svaki učenik može proučavati prirodne i društvene pojave za koje se zanima i pokazuje interes. To se postiže kroz redovitu nastavu, dopunsku nastavu ili izvannastavne aktivnosti. Prirodni i društveni sadržaj je promjenjiv zbog raznolikosti krajolika, društvenih pojava i postojećih pojava. „Nastava Prirode i društva može biti organizirana tako da svojim sadržajima učenici stječu cjelovitu spoznaju o prirodnim i društvenim pojavama u svom okruženju te da zadovoljavaju svoj interese kako bi što bolje upoznali okoliš u kojem borave“ (De Zan, 1999). Naime, ponajbolje se stječu znanja kroz interakciju učenika i stvarnog svijeta koji ih okružuje.

Što se tiče promjenjivosti sadržaja u nastavi Prirode i društva, oni nisu promjenjivi zbog velike raznolikosti zavičaja (gorski, nizinski, brežuljkasti i primorski), ali i društvenih promjena u Republici Hrvatskoj, što je sasvim uobičajeno. S obzirom na stalne promjene u prirodi i u društvu općenito, učitelji su ti koji osuvremenjuju nastavu Prirode i društva (De Zan, 1999).

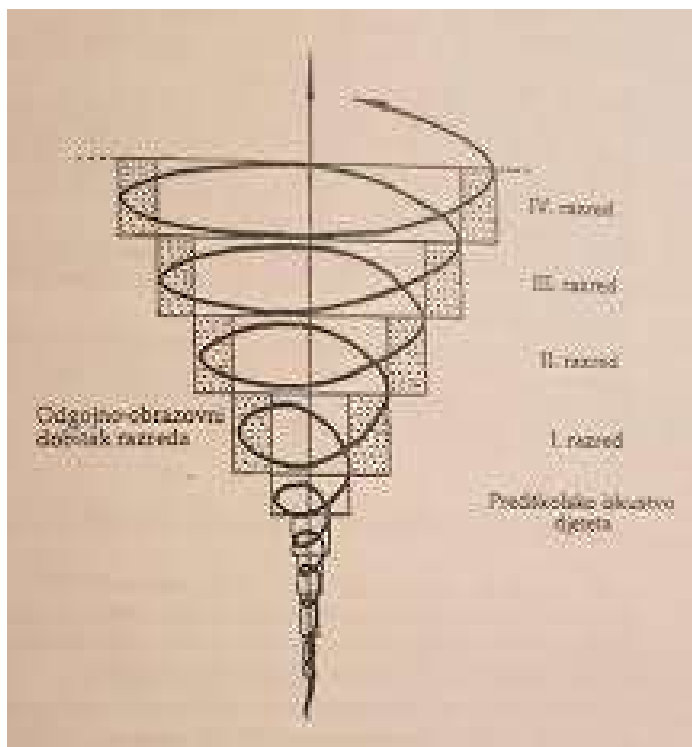
Opseg nastavnih sadržaja Prirode i društva može se definirati linearnom, koncentričnom i spiralno-uzlaznom metodom. U linearnom rasporedu nastavne teme se nižu jedna za drugom.

Koncentrični raspored (*Slika 1*) sastoji se od sadržaja koji se povećavaju od nižeg prema svakom višem razredu. Zapravo, ovakav raspored već pokazuje pojavu nepotrebnog ponavljanja istog sadržaja. Spiralno-uzlazni raspored (*Slika 2*) najprikladniji je za osnovnu školu jer se svaki novi sadržaj nadovezuje na prethodni, već obrađeni, ali se i produbljuje. Ovakav raspored ima vertikalno i horizontalno slojevitu nastavu, što znači da su sadržaji međusobno povezani i da se prethodni sadržaj treba ponoviti prije usvajanja novih.

Slika 1. Koncentrični raspored gradiva

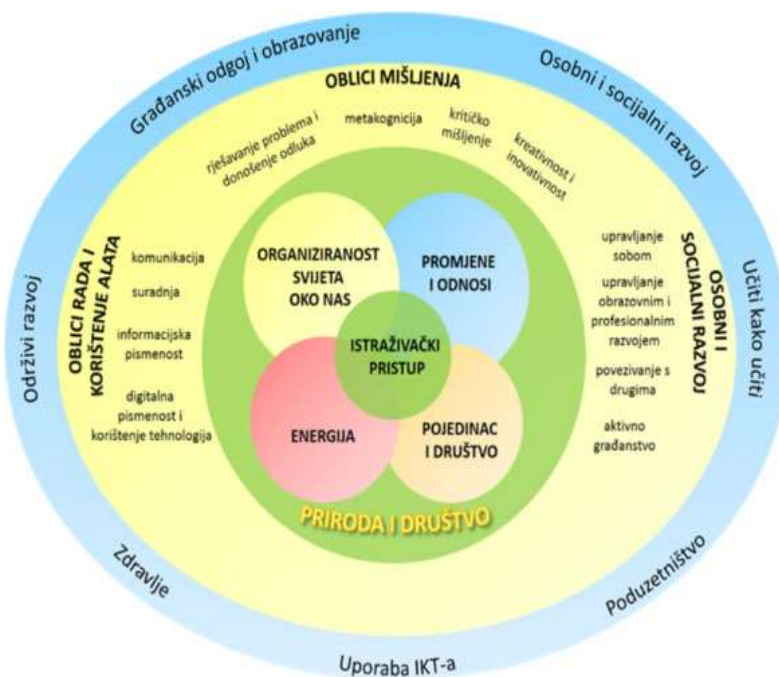
Izvor: De Zan, I. (1999). *Metodika prirode i društva*, Školska knjiga: Zagreb.

Slika 2. Spiralno-uzlazni raspored gradiva

Izvor: De Zan, I. (1999). *Metodika prirode i društva*, Školska knjiga: Zagreb.

Sadržaji i metode rada u nastavi Prirode i društva trebaju omogućiti učenicima nižih razreda osnovne škole da spoznaju svoje okruženje. Novi pristup u sadržaju i poučavanju Prirode i društva je drugačiji. Naime, poučavanje se temelji na četiri koncepta: 1) organiziranost svijeta oko nas, 2) promjene i odnosi, 3) pojedinac i društvo, 4) energija. Sve ih međusobno povezuje zajednički nazivnik, a to je istraživački pristup (Slika 3).

Izvor: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2019_01_7_147.html

Važan metodološki pristup u okviru nastavnog predmeta Priroda i društvo nazvan je *istraživačkim pristupom*, jer je zadatak predmeta poticanje i razvijanje ljudske potrebe za istraživanjem svijeta koji ga okružuje te uočavanje uzročno-posljedičnih veza (Brkić-Vejmelka i Paral, 2022.). Istraživački pristup je poželjan u nastavi jer učenici razvijaju brojne vještine, kao što su: promatranje, uspoređivanje, analiziranje i sl. Ipak, u školama je osim sportskih događanja na otvorenom ili škole u prirodi, boravak na otvorenom još uvijek nedovoljno zastupljen u praksi. Boravkom u neposrednom okruženju, osobito u prirodi, ostvaruju se ne samo ciljevi kurikuluma nastave Prirode i društva, već učenici usvajaju nove vještine i znanja te istražuju pojave i procese.

3. NAČELO ZAVIČAJNOSTI U TERENSKOJ NASTAVI PRIRODE I DRUŠTVA

3.1. Razvoj poučavanja Prirode i društva

Nastava u prirodi, na terenu i na otvorenim prostorima bila je poznata već u starim pedagoškim koncepcijama. Još u 17. stoljeću J. A. Komensky je naglašavao svrhu učenja opažanjem i istraživanjem u prirodi, pri čemu je istaknuo da dijete uči koristeći se svojim neposrednim iskustvom i osjetilima. Kao utemeljitelj naturalizma, J. J. Rousseau (18. st.) je isticao utjecaj prirode na formiranje osobnosti čovjeka, kao i naglašen čovjekov odnos prema prirodi. J. H. Pestalozzi je poticao učenje promatranjem, stvaranjem školskih muzeja i organiziranjem izleta u prirodu (Doyle i Smith, 1997), a sličnog mišljenja je bio i F. Frobel koji je naglašavao kako djeca uče vrednovati prirodu boraveći u njoj. Navedeni autori mogu se smatrati začetnicima izvanučioničke nastave (Anđić, 2007). Alternativne škole 19. i 20. stoljeća prihvale su nove ideje slijedeći smjernice prethodnih teoretičara. U razdoblju obrazovnih reformi te alternativnih škola njihov utjecaj nalazi se u konceptima J. Deweya, M. Montessori, Alana Keya, L. N. Tolstoja i njegove škole Jasna Poljana, de Crolyjevih koncepata, seoske škole Rene, Waldorfske pedagogije Rudolfa Steinera. Isto tako, Kurt Hahn, njemački pedagog, i *outreach* kampanja osnovao je školu Gordonstoun u Škotskoj, a njegove ideje proširio je pokret *Outward Bound* u obrazovanju na otvorenom koji je naglašavao međuljudske odnose i osobni razvoj (Land, 1997).

Značajan razvoj i intenziviranje nastave u prirodi odvijao se tijekom 1960-ih i 1970-ih godina, a potom i tijekom 1990-ih, uglavnom usmjerenih na očuvanje i zaštitu prirode u različitim obrazovnim konceptima, kao što su obrazovanje za očuvanje prirode, obrazovanje za okoliš te odgoj i obrazovanje za održivi razvoj i održivu budućnost. Upravo zbog razvijanja ovih koncepata izvanučionička nastava i njezini oblici dobili su još veću pažnju i zastupljenost u svakodnevnom radu nastavnika s učenicima.

Szczepanski (2001) navodi da se škole i učenje još uvijek uvelike oslanjaju na postojeće tekstove (književno znanje, narativne tekstove), koji se dodatno proširuju digitalnim tekstovima i virtualnim materijalima. Szczepanski (2001) je također istaknuo da „izvanučioničko učenje i poučavanje kao nastavna metoda predstavlja mogućnost pružanja znanja za koje riječi nisu dovoljne". Stoga on smatra da je važno stvarati aktivnosti i iskustva u otvorenom prostoru, na način da učenici imaju blisku povezanost s prirodom i društvom.

3.2. Pojam zavičaja

Prostorna definicija zavičaja može varirati od uskog stambenog područja do domovine. Zavičaj je prema rječniku hrvatskih jezika definiran kao mjesto rođenja, odnosno rodni kraj (https://hjp.znanje.hr/index.php?show=search_by_id&id=f151WRd5). Rosandić (2006) zavičaj definira kao minijaturni dom, kao *osobni dom*. I prema rječnicima nekih stranih jezika, npr. engleskog jezika, pri prijevodu riječi zavičaj, nudi se termin *homeland* ili *native land* i *father land*, slično i u njemačkom jeziku (*heimat* kao rodni kraj) Ovi se pojmovi obično odnose na domovinu iz koje osoba potječe, što je malo širi pojam. S obrazovnog stajališta, De Zan (2005) pojašnjava kako se zavičaj odnosi na naselje i područje oko škole koju učenik pohađa. U svakom slučaju, pojam zavičaja odnosi se na prostor kojem *pripadamo*, fizički i /ili emocionalno.

Prilikom učenja o prirodnoj i kulturnoj baštini učenici se najprije upoznaju s baštinom svoga zavičaja kako bi nadalje mogli postupno učiti o baštini svoje mikroregije te naposljetku o baštini svoje zemlje (Letina, Vasilj, 2019). Metodičari na različite načine tumače pojam zavičaja, ali se slažu da se zavičaj ne može administrativno omeđiti i da se mora promatrati iz različitih perspektiva i to iz zemljopisne, povijesne, gospodarske, kulturne i dr.

Uroš i Urošević-Hušak (2012) navode kako se zavičaj stječe rođenjem ili običajem, odnosno navikom neovisno o volji pojedinca. Također, navode kako je jedan od problema i dvojnost starosjedilaca današnje generacije vezan uz identifikaciju starosjedilaca. Ovaj problem je vezan uz procese migracija iz jednog naselja/grada u drugo naselje/grad/državu, koje su sve češća pojava u suvremenom svijetu. Tu su i oni koji nisu zaboravili kraj/zavičaj iz kojeg su potekli, premda su davno odselili i dio su trajnih, konačnih migracija, ali su se s druge strane vezali i za *novi zavičaj* u kojem žive i rade. Iz navedenih razloga, pojam zavičaja ima danas gotovo fluidno značenje.

3.3 Načelo zavičajnosti

Kod planiranja Godišnjeg izvedbenog kurikulumu za nastavni predmet Priroda i društvo važno je implementirati načelo zavičajnosti. „Načelo zavičajnosti ostvaruje se povezivanjem nastave Prirode i društva s učeničkim okruženjem, a može se promatrati sa stajališta prostorne i vremenske bliskosti ili doživljenosti“ (De Zan, 1999).

Za načelo zavičajnosti, važno je krenuti od užeg prema širem zavičaju. Time se primjenjuje i načelo od bližeg prema daljem te načelo od poznatog prema nepoznatom. Osim u nastavi Prirode i društva, načelo zavičajnosti može se povezati i realizirati u drugim nastavnim

predmetima te se na taj način može povezati nastavno gradivo (npr. vode u zavičaju, životinje u zavičaju i sl.). Međupredmetna povezanost može biti s hrvatskim jezikom, glazbenom kulturom, likovnom kulturom i sl. (Vilić-Kolobarić, 2008).

3.3.1. Načelo zavičajnosti u nastavi Prirode i društva

Načelo zavičajnosti ostvaruje se povezivanjem pojedinih sadržaja nastave Prirode i društva s neposrednim okruženjem (De Zan, 1999). Pod pojmom *zavičaj* podrazumijeva se naselje, županija, odnosno prostor u kojem učenik živi, ali i područje oko škole koju učenik pohađa. Primjena načela zavičajnosti podrazumijeva primjenu pojedinih didaktičkih pravila, a za načelo zavičajnosti su: od poznatog prema nepoznatom, od bližeg prema daljem (De Zan, 1999). Tako se npr. u prvom razredu osnovne škole pojam zavičaja odnosi na naselje u kojem učenik živi ili naselje u kojem se nalazi škola, dok se u drugom razredu pojam zavičaja proširuje na prostorno veće područje, odnosno najčešće se odnosi na područje općine. U trećem razredu učenici se upoznaju s područjem županije u kojoj žive, a u četvrtom razredu sadržaji koji se poučavaju odnose se na domovinu, odnosno područje cijele Republike Hrvatske. Za učenike je nastava zanimljivija i mogu aktivnije sudjelovati u njoj kada se u nastavi Prirode i društva, koristeći načelo zavičajnosti, sadržaji aktualiziraju i približavaju učenicima (Anđić, 2007). Učenje kroz neposredno iskustvo, upoznavanjem zavičaja i neposrednog okruženja, važan je čimbenik u motiviranju i angažiranju učenika u procesu razumijevanja i usvajanja sadržaja.

Na brojne sadržaje u nastavnom predmetu Prirode i društva može se primijeniti načelo zavičajnosti, a za primjere novih sadržaja poželjno je da bude pojam/područje koji je učenicima poznat/poznato iz svakodnevnog života, koje se nalazi u neposrednom okruženju. Sadržaji nastave koja se odvija u prirodi temelje se na prirodnim znanostima (fizici, kemiji, geografiji, biologiji) (Burke Walsh, 2003). Dobro je što učitelji imaju mogućnost odabira pojava na određenim područjima koje učenici poznaju (De Zan, 1999).

Sadržaji prirode i društva predstavljaju vrlo dobru osnovu za realizaciju interdisciplinarnog učenja, a posebno se to odnosi na primjere pojava iz učenikove neposredne okoline (Kostović-Vranješ, 2011).

Sadržaji nastave Prirode i društva odnose se na vrlo različita područja i tema, kao što su promet, zavičaj i mjesto, okoliš, dom, vrijeme, živa i neživa priroda, ljudsko tijelo i zdravlje, itd. Zbog opširnosti sadržaja, priprema za nastavu Prirode i društva zahtijeva različite izvore znanja. U suvremenoj nastavi učenici ponekad samostalno razvijaju izvore znanja koji sadrže informacije i tako postaju subjekti obrazovnog procesa (Bezić, 1998). Izvori znanja mogu biti

neposredna stvarnost, pokusi, pripravci, makete i modeli, fotografije, crteži i dijagrami, geografske karte, vremenski prozori, kalendar prirode i društva, udžbenici itd.

Osnovni izvor znanja je neposredna izvorna stvarnost jer učenici nižih razreda ne razumiju apstraktne pojmove, već ono što vide u stvarnosti. Gotovo svi sadržaji Prirode i društva mogu se upoznati kroz neposrednu stvarnost. Primjenom jasličkog načela učenici upoznaju neposrednu stvarnost svoga zavičaja. U Republici Hrvatskoj posebno se isticao pedagog Stjepan Basariček koji se zalagao da se učenici vode u školski vrt i u šetnju, da vide brdo i dolinu, ali i tvornicu i radionicu (De Zan, 1999). Kroz jaslički princip učenici nižih razreda osnovne škole upoznaju biljni i životinjski svijet zavičaja, povijest zavičaja, geografske pojmove o zavičaju, institucije i spomenike, kulturu zavičaja, društvene odnose i rad naroda u zavičaju/domovini. Upoznavanjem pojava, procesa i pojmova iz vlastitog zavičaja učenici mogu bolje razumjeti i pojave i pojmove izvan zavičaja, sadržaje koji se ne mogu uočiti u vlastitoj stvarnosti. Ipak, De Zan kaže da se domovina ne smije stavljati ispred ili iza drugih domovina jer će posredstvom svoje domovine učenici razumjeti i voljeti širu zajednicu u cjelini (De Zan, 1999). Izvanučionička nastava je oblik nastave koji podrazumijeva ostvarivanje planiranih programskih sadržaja izvan škole, „a u nju se ubrajaju:

- izleti
- ekskurzije
- odlasci u kino, kazalište, galerije i druge ustanove
- odlasci na sportske terene
- odlasci na bazene
- terenska nastava
- škola u prirodi“ (De Zann, 2005).

Organizacija i provedba izvanučioničke nastave usmjerena je na učenike, poticanje razvijanja interesa za boravak i istraživanje vanjskog prostora, za boravak u okolišu, a ujedno ih se motivira na sudjelovanje u aktivnostima koje se provode na otvorenom. Posebno je važna izvanučionička nastava fokusirana na učenje u prirodi i o prirodi. Boravak u prirodi te upoznavanje s prirodom u najširem smislu riječi i životom u prirodi važni su sa obrazovnog, zdravstvenog i odgojnog gledišta. U sklopu izvaučioničke nastave učenje je često osmišljeno istraživačkim pristupom, a kroz rad u grupama potiče suradnju i zajedništvo te dijeljenje odgovornosti za uspjeh, ali i za neuspjeh u radu. Istraživačkim zadacima potiče se samostalnost, inventivnost i kreativnost učenika. Nastava u prirodi omogućuje učenicima sudjelovanje, bez obzira na njihove različite sposobnosti. Učenici istraživanjem prirode i društva uče i o utjecaju čovjeka na procese u prirodi te o važnosti zaštite i očuvanje okoliša.

3.4. Obilježja i organizacija terenske nastave

Terenska nastava kao oblik izvanučioničke nastave organizira se na prostoru udaljenijem od škole. Najčešće se provodi radi istraživanja i upoznavanja tema iz nastavnog predmeta Prirode i društva, a često se povezuje i s drugim sadržajima, iz drugih nastavnih predmeta, npr. sa sadržajima Tjelesno-zdravstvene kulture, Glazbene kulture, Likovne kulture, Hrvatskog jezika kao i ostalih predmeta. Pojedini teoretičari razlikuju terensku nastavu s obzirom na temu i/ili prostor. Najčešće su to kratki terenski izlasci, u okolici škole, izlasci u okolici škole u trajanju nekoliko nastavnih sati te potom poludnevni i dnevni terenski izlasci. Terenska nastava učenje je otkrivanjem, istraživanjem, promatranjem i sl. Može se odnositi na obradu novoga nastavnog sadržaja ili na ponavljanje već obrađenih sadržaja, kao priprema za obradu nove nastavne jedinice, ali i kao realizacija različitih školskih i timskih projekata na razrednoj, odjelnoj ili školskoj razini (Anđić, 2007).

Zahvaljujući terenskoj nastavi može se boraviti u stvarnom svijetu i diskutirati o stvarnim problemima te je idealno mjesto za interdisciplinarno povezivanje sadržaja učenja (Paar, 2021). Terensku nastavu potrebno je planirati godišnjim kurikulumom. Provedbu i organizaciju, osim materijalnih/financijskih poteškoća, mogu ometati i vremenske/klimatske poteškoće. Pri organiziranju terenske nastave treba voditi računa i o ostalim školskim aktivnostima jer time možda utječemo na raspored nastave ostalih učitelja (vjeronauka, informatike, stranoga jezika i sl.). Pri prijevozu, boravku i realizaciji aktivnosti potrebno je, ali i vrlo zahtjevno, osigurati potpunu sigurnost učenika. Vrlo je važan i broj učenika u razrednom odjelu jer je učenike potrebno usmjeravati i kontrolirati dok su na otvorenom. Kako bi se omogućila što veća sigurnost svih sudionika terenske nastave bilo bi korisno uključiti u terensku nastavu barem još jednog učitelja ili stručnog suradnika.

Kada smo odredili cilj, svrhu i zadaće terenske nastave, pristupamo povezivanju nastavnih sadržaja onih predmeta koji se mogu staviti u suodnos ili jedinstvo s odabranom temom. Terenska nastava se najčešće priprema kao integrirani nastavni sat/dan (ili pola dana) koji sjedinjuje slične ili povezuje sadržaje više nastavnih predmeta. Dakle, integrirana nastava usklađuje, povezuje i sjedinjuje nastavne sadržaje jednoga predmeta s nastavnim sadržajima drugih predmeta, otkrivajući veze među njima. Temelji se na zajedničkom cilju usvajanja pojedinih sadržaja uključenih predmeta.

Ako se terenskom nastavom želi uočiti i istražiti usporedni odnos sadržaja, gdje je svaki sadržaj zaseban, ali se među njima otkriva ono što im je zajedničko ili različito, planira se korelacija nastavnih sadržaja.

Nakon povratka u školu (učionicu), tj. nakon provedene terenske nastave može se provoditi izvjesna evaluacija njezine pripreme, organizacije i provedbe. Važno je utvrditi kako su učenici doživjeli boravak izvan učionice, kako su se osjećali i jesu li stekli određene spoznaje i vještine koje su bile planirane. Poželjno je utvrditi i negativne aspekte izlaska iz učionice, tj. učeničku percepciju mogućih prijetnji, nerazumijevanja, strahova i sl. (*Slika 3*).

Slika 3. Učenici prvog i četvrtog razreda Osnovne škole "dr Franjo Tuđman" iz Ličkog Osika na terenskoj nastavi u Mušaluku

Izvor: www.novolist.hr/rijeka-regija/skola-u-musaluku-drveni-kompjutor-i-siba-kao-elementi-u-nastavi-prije-gotovo-100-godina

4. PROVEDBA NAČELA ZAVIČAJNOSTI U TERENSKOJ NASTAVI

Kako bi se učinkovito provodila nastava Prirode i društva od ključnog je značaja učiteljev pristup u primjeni različitih nastavnih metoda i strategija poučavanja koje će na najbolji način omogućiti učenicima stjecanje novih spoznaja i vještina. „Učitelj ima veliku ulogu u cjelovitom razvoju svakog učenika kroz poštivanje njegovog identiteta te stvaranje sigurnog okruženja. Učiteljeva je odgovornost da organizira odgojno – obrazovni proces koji uključuje različite metode i tehnike poučavanja, stilove i strategije poučavanja te izbor sadržaja kroz koje učitelj motivira svoje učenike da razvijaju kompetencije i postave temelje za cjeloživotno učenje (Kurikulum Prirode i društva, 2019)“. Dakle, učitelji imaju slobodu i mogućnost odabira prikladnih metoda i sadržaja kako bi učenicima približili i objasnili pojedine nastavne teme.

Načelo zavičajnosti važno je primjenjivati u nastavi Prirode i društva. Jedan od efikasnih načina je terenskom nastavom koja je izvanučionička nastava. Izvanučionička nastava planira se školskim kurikulumom za svaki razred. Izvanučioničku nastavu predlaže učitelj, a prijedlozi trebaju biti usklađeni sa ostalim aktivnostima u školi. Stoga je potrebno dobro planirati odabrana mjesta provedbe, kao i vrijeme, trajanje, provedbu i načine na koji će se ta nastava realizirati. Pri tome učitelj odabire prostorno bliska, dostupna i reprezentativna područja.

Prema duljini trajanja terenska nastava može se organizirati na način da bude poludnevna, dnevna ili višednevna ili pak da traje nekoliko nastavnih sati. Može se ostvarivati u mjestu stanovanja, tj. užem zavičaju ili u nekom udaljenijem prostoru/regiji. Poželjno je da mjesto i trajanje svake terenske nastave bude u skladu s dobi učenika, kao i propisanim školskim odnosno predmetnim kurikulumom. „Terenska nastava za učenike osnovne škole organizira se na području Republike Hrvatske“ (Pravilnik o izvođenju izleta, ekskurzija i drugih odgojno-obrazovnih aktivnosti izvan škole, NN 67/14, 81/15, 53/21). Načelo zavičajnosti vrlo dobro se može realizirati terenskom nastavom u neposrednom školskom okolišu ili obližnjem prostoru (na području naselja, općine, županije) koji će poslužiti za poučavanje brojnih, različitih sadržaja iz (gotovo) svih nastavnih predmeta, a posebice za nastavni predmet Priroda i društvo. Učenje i poučavanje u bliskom okolišu omogućuje bolje razumijevanje pojava i procesa koji se odvijaju u našem neposrednom okruženju.

4.1. Primjer nastavnog sata na temu *Što čini priroda*

Kroz nastavnu jedinicu *Što čini prirodu*, u okviru nastavnog sata Prirode i društva, učenicima se objašnjava pojam prirode, njezine sastavnice. Kako bi uspjeli realizirati ovu temu,

pisana priprema će detaljnije predvidjeti sve korake tijekom nastavnog sata. Na slikama u nastavku prikazana su neka obilježja živih bića (*Slika 4; Slika 5; Slika 6*).

Slika 4. Živa bića se hrane

Izvor: https://bs.wikipedia.org/wiki/Obi%C4%8Dna_vjeverica

Slika 5. Živa bića reagiraju na podražaje

Izvor: <https://www.google.com/imgres?imgurl=https%3A%2F%2Fedutorij.e-skole.hr>

Slika 6. Živa bića se razmnožavaju i dobivaju svoje potomke

Izvor: www.tportal.hr/lifestyle/clanak/jc-li-labrador-savrsen-pas-za-vas

4.1.1. Pisana priprema za izvođenje nastavnog sata

Tablica 1. Pisana priprema za izvođenje nastavnog sata *Što čini prirodu*

Nastavna jedinica:		Što čini prirodu	
Domena/koncept:		A. Organiziranost svijeta oko nas B. Promjene i odnosi A.B.C.D. Istraživački pristup	
Ishod:		PID OŠ A.1.1.	
		PID OŠ B.1.1.	
		PID OŠ A.B.C.D.1.1.	
Razrada ishoda:		Uočava red u prirodi na primjeru biljaka, životinja i ljudi. Uspoređuje obilježja živoga, svojstva neživoga u neposrednome okolišu. Imenuje i razlikuje tvari u svome okružju (voda, zrak, zemlja, plastika, staklo, tkanine, drvo, metal i sl.). Razvrstava bića, tvari ili pojave u skupine primjenom određenoga kriterija, objašnjavajući sličnosti i razlike među njima.	
		Opisuje vremenske prilike.	
		Prepoznaje uzročno-posljedične veze u neposrednome okružju. Postavlja pitanja povezana s opaženim promjenama u prirodi. Postavlja pitanja o prirodnim i društvenim pojavama. Objašnjava uočeno, iskustveno doživljeno ili istraženo. Donosi jednostavne zaključke.	
		goo C.1.1. Sudjeluje u zajedničkomu radu. odr A.1.2. Opisuje raznolikost u prirodi i razlike među ljudima. odr B.1.2. Sudjeluje u aktivnostima škole na zaštiti okoliša i u suradnji škole sa zajednicom. odr C.1. 1. Identificira primjere dobrog odnosa prema prirodi. osr B.1.2. Razvija komunikacijske kompetencije.	
		Međupredmetna tema:	
Međupredmetna povezanost:		Hrvatski jezik, sat razrednika	
Vrednovanje:	Vrednovanje za učenje:	1. Što čini prirodu? 2. Razlikuje li učenik živu od nežive prirode? 3. Shvaća li povezanost i međusobno djelovanje žive i nežive prirode?	
	Vrednovanje kao učenje:	odgovori na pitanja iz zvučnoga zapisa https://www.e-sfera.hr/dodatni-digitalni-sadrzaji/1760370b-ca13-4cfe-8a17-d6bf9f5f99bd/	
	Vrednovanje naučenog:	Usmena provjera	
Metode učenje i poučavanja:		Metoda razgovora, metoda usmenog izlaganja, metoda čitanja i rada na tekstu, promatranje, opisivanje	
Nastavna sredstva i pomagala:		Dodatni digitalni sadržaj u e-Sferi udžbenik Eureka 1; radna bilježnica Eureka 1	
Mjesto izvođenja:		učionica u prirodi	
Literatura:		udžbenik Eureka 1; radna bilježnica Eureka 1	
Tijek nastavnog sata:		Razrada sata:	Trajanje:
		1. Uvodni dio <u>Motivacija</u> Priprema učenika za izlazak iz učionice u prostor izvan škole, odnosno u park. Davanje uputa učenicima kako će promatrati prostor oko škole i na što treba putem obratiti pozornost (što će sve vidjeti). Podsjećanje na već usvojene sadržaje kako se ponašati ako na tom putu nekoga sretnemo, kako pozdravljati, kojom stranom se kretati, kako prelaziti ulicu. <i>Najava cilja sata: Danas ćemo promatrati sve što se nalazi oko nas.</i>	7 min
		2. Središnji dio <u>Spoznavanje novih nastavnih sadržaja / istraživanje / rješavanje problemske situacije:</u>	25 min

	<i>Koga ste sreli putem? Što se sve nalazi u okolici škole? Što ste sve uočili?</i> <i>Što je priroda? Što je živa priroda? Što je neživa priroda? Jesu li živa i neživa priroda povezane? Objasni.</i> Učenici promatraju okolinu u kojoj se nalaze i pomoću crteža izražavaju kako oni vide prirodu oko sebe, kako je doživljavaju kao cjelinu.		
	3. Završni dio Utvrđivanje novih nastavnih sadržaja: <u>Uvježbavanje</u> Metodom razgovora učenici izdvajaju što pripada živoj, a što neživoj prirodi, odgovaraju na pitanje učiteljice. <u>Vrednovanje</u> Učenici odgovaraju na pitanja iz zvučnoga zapisa u DDS-u. https://www.e-sfera.hr/dodatni-digitalni-sadrzaji/1760370b-ca13-4cfe-8a17-d6bf9f5f99bd/		13 min
Nastavne aktivnosti:	Aktivnosti učitelja:	Aktivnosti učenika:	
	- vodi motivacijski razgovor - vodi heuristički razgovor - daje zadatke za promatranje prirode - podsjeća na pravila lijepoga ponašanja - prikazuje fotografije i ilustracije u DDS-ovima - potiče učenike na opisivanje fotografija - potiče učenike na aktivno sudjelovanje u radu - pomaže u rješavanju različitih zadataka	- odgovaraju na postavljena pitanja učitelja - potkrepljuju svoje stavove i mišljenja dokazima iz svakodnevnog života - sudjeluju u razgovoru - iznalaze rješenja za određene problemske situacije koje učitelj/učiteljica postavlja pred njih - rješavaju postavljene zadatke u DDS-ovima - promatraju neposredno okruženje - odgovaraju na pitanja iz zvučnoga zapisa u DDS-u	
Multimedijски i interaktivni sadržaji:	https://www.e-sfera.hr/dodatni-digitalni-sadrzaji/1760370b-ca13-4cfe-8a17-d6bf9f5f99bd/		

4.1.2. Terenska nastava u Pećinskom parku Grabovača

Nakon uvodnog sata i pripreme učenika za polazak i odlazak na terensku nastavu u Pećinski park Grabovača, učenici dobivaju upute kako će promatrati prostor oko sebe i kako će uočavati sve detalje. Pojmovi koje su već usvojili pomažu im kako bi se znali prikladno ponašati na putovanju autobusom do parka te prilikom izlaska iz autobusa. Primjerice, kako se kretati po nepristupačnom terenu, kako paziti na prepreke, kako pozdravljati i slično.

Učenike se upoznae s ciljem sata, a to je promatranje prirode koja se nalazi oko nas. Učenici su razgledavali dio zaštićenog područja, hodali su do ulaska u špilju Samograd i posjetili špilju (uz vodiča), promatrali okolni prostor, upoznali su mali botanički vrt sa pojedinim biljnim vrstama. Isto tako, upućeni su u promatranje biljaka (zeljastih i stablašica), kukaca, ptica ali i na promatranje izgleda površine tla (boje, oblici).

Za primjer usporedbe žive i nežive prirode pred učenike je postavljen kamen i cvijet te oni promatranjem dolaze do odgovora na pitanja što predstavlja živu, a što neživu prirodu, u čemu je njihova razlika. Nakon toga učenici su podijeljeni u parove te im se zadaje zadatak da

dio parova pronađe primjere žive, a dio primjere nežive prirode (primjeri koji se nalazi u parku) te da pojedine primjere nacrtaju na kartice koje su im prethodno podijeljene.

Kada učenici završe s crtanjem, slijedi okupljanje oko improvizirane ploče gdje će se rezimirati promatrano i uočeno. Na ploču je napisan naslov „Priroda“ te ispod njega „Živa“ i „Neživa“ priroda. Zatim učenici u paru lijepe kartice na ploču pomoću magneta, na odgovarajuće mjesto.

Kada su svi učenici zalijepili kartice na odgovarajuća mjesta, s ploče se uzimaju kartice primjera žive i nežive prirode (npr. čovjek i sunce) te se metodom razgovora pojašnjava jesu li i na koji način živa i neživa priroda povezane. Nakon toga na jednostavnom primjeru objašnjava se kako je neživa priroda vrlo važna za živi svijet. Dakle, može se zaključiti da čovjek i živi svijet oko njega uvelike ovisi o prirodnim uvjetima i osobinama nežive prirode (vrste stijena i vrste tla, klimatska obilježja) Ovisno o obilježjima nežive prirode svakog pojedinog područja ovisi i naš svakodnevni život koji se ogleda npr. u uzgoju pojedinih poljoprivrednih kultura, što utječe i na našu prehranu (Slika 7).

Slika 7. Povezanost žive i nežive prirode

Izvor: <https://wordwall.net/hr-hr/community/povezanost-%C5%BEive-i-ne%C5%BEive-priroda>

Ova terenska nastava primjer je nastave Prirode i društva tijekom koje se primjenjuje i realizira načelo zavičajnosti. Naime, učitelj je realizirao nastavu u neposrednoj blizini, u ovom slučaju u okviru zaštićenog područja, na području pećinskog parka Grabovača. Učenici su upoznali specifičnosti biljnog pokrova i reljefne forme koje su česte u njihovom zavičaju, a to je krš i krški oblici reljefa. Sve pojave i oblici razvrstani su u živu i neživu prirodu.

U okviru terenske nastave cilj je bio da učenici (u skupinama), vode bilješke, skiciraju, fotografiraju kako bi se mogli pripremati za razgovor u školi nakon terenske nastave. Aktivnosti na terenu se usmjeravaju radnim zadacima koji učenike usmjeravaju na važne stavke. Za ovu metodu važna je uloga terenske nastave u svrhu očuvanja i zaštite prirode vlastitog zavičaja. Učenike treba upoznati s osjetljivošću krškog sustava na zagađenja te ih povezati s elementima kvalitete života, u ovom slučaju kvalitete vode i tla. Središnje teme za vrednovanje i zaštitu krša su bioraznolikost, georaznolikost i vode u kršu. Cilj je da učenici u Grabovači vide

primjere stijena koje čine krš, zatim na koji način voda djeluje na stijene te kako ih je oblikovala, ima li kakvih biljaka i životinja u spiljama, kako preživljavaju, što dovodi do onečišćenja u spiljama, što se dogodi kada ljudi uništavaju unutrašnjost spilje i prostor oko nje, gdje mogu vidjeti djelo ljudskih ruku, a što je oblikovala priroda i sl. Važno je učenike poticati na promatranje svijeta oko sebe kako bi opazili promjene u prirodi i oko sebe te znali obrazložiti ono što promatraju.

4.2. Primjer nastavnog sata na temu *Vode u mom okružju*

U drugom razredu osnovne škole proširuje se sadržaj teme o obitelji i rodbini i to na vlastitom primjeru, tj. na primjeru vlastite obitelji, zatim učenici upoznaju i značajne građevine u blizini škole. Učenici uče o zanimanjima ljudi u neposrednome okruženju, upoznaju najpoznatije vode u zavičaju, prometne znakove u blizini škole i uče o važnosti prometne povezanosti u zavičaju. U drugom razredu obrađuju se i teme godišnjih doba, također prema načelu zavičajnosti, učenici povezuju vremenske promjene i njihov utjecaj na živi svijet u vlastitom prirodnom okruženju te upoznaju rad ljudi u svom zavičaju.

4.2.1. Pisana priprema za izvođenje nastavnog sata

Učenici bi kroz ovu nastavnu jedinicu trebali usvojiti pojmove vezane uz vode u prirodi i njihovu podjelu (tekućice i stajaćice) (*Slika 8*).

Slika 8. Rijeka Lika

Izvor: https://th.bing.com/th/id/OIP.ky_AMdWEbxdQ0AKWGSshVwHaJ4?pid=ImgDet&rs=1

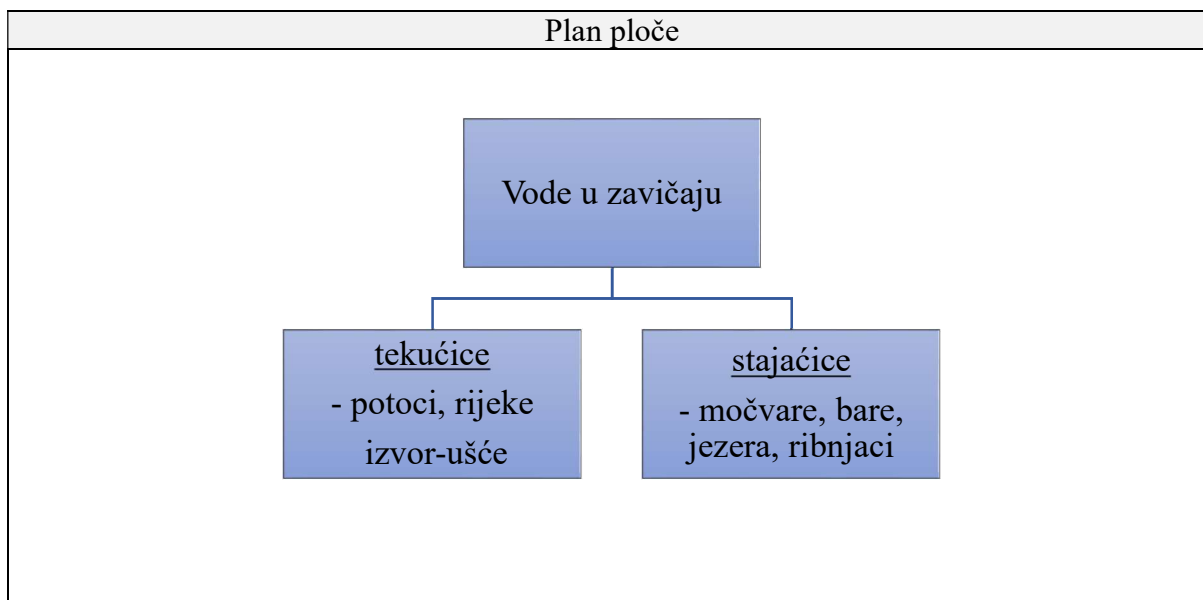

Slika 9. Jezero Kruščica

Tablica 2. Pisana priprema za izvođenje nastavnog sata na temu *Vode u mom okružju*

Nastavna jedinica:	Vode u mom okružju	
Domena/koncept:	A. ORGANIZIRANOST SVIJETA OKO NAS B. PROMJENE I ODNOSI A.B.C.D. ISTRAŽIVAČKI PRISTUP	
Ishod:	PID OŠ A.2.3	
	PID OŠ B.2.1.	
	PID OŠ B.2.4.	
	PID OŠ A.B.C.D. 2.1.	
Razrada ishoda:	Opisuje što čini mjesto u kojemu živi te gdje se što nalazi i kako je organizirano. Razlikuje prirodne oblike u neposrednome okružju.	
	Brine se za okružje u kojemu živi i boravi.	
	Snalazi se u neposrednome okružju prema objektima i dijelovima prirode.	
	Opaža i opisuje svijet oko sebe služeći se svojim osjetilima i mjerenjima. Crta opaženo i označava/imenuje dijelove. Prepoznaje uzročno-posljedične veze u neposrednome okružju. Postavlja pitanja povezana s opaženim promjenama u prirodi. Postavlja pitanja o prirodnim i društvenim pojavama. Objašnjava uočeno, iskustveno doživljeno ili istraženo.	
Međupredmetna tema:	goe C.1.1. Sudjeluje u zajedničkom radu u razredu. odr A.1.3. Uočava povezanost između prirode i zdravoga života. odr A.1.2. Opisuje raznolikost u prirodi i razlike među ljudima. odr B.1.1. Prepoznaje važnost dobronamjernoga djelovanja prema ljudima i prirodi. uku – C.1.1. Može izraziti u osnovnim crtama zašto je za njega učenje važno. uku – C.1.2. Očekuje da će svladati zadatke koje dobiva u školi. uku – C.1.3. Navodi teme ili aktivnosti koje ga zanimaju u školi.	
Međupredmetna povezanost:	Hrvatski jezik, Glazbena kultura, sat razrednika	
Vrednovanje:	Vrednovanje za učenje:	1. Zna li kako dijelimo vode u prirodi? 2. Razlikuje li vode tekućice od voda stajaćica? 3. Navodi li vode tekućice? 4. Navodi li vode stajaćice? 5. Prepoznaje li važnost zaštite voda od onečišćenja?
	Vrednovanje kao učenje:	Izlazne kartice (Prilog 1)
	Vrednovanje naučenog:	Nastavni listić

Metode učenje i poučavanja:	metoda razgovora, metoda usmenog izlaganja, metoda demonstracije, metoda čitanja i rada na tekstu, metoda opažanja	
Nastavna sredstva i pomagala:	Dodatni digitalni sadržaj u e-Sferi, udžbenik Eureka 2; radna bilježnica Eureka 2	
Mjesto izvođenja:	Jezero Kruščica, rijeka Lika	
Literatura:	udžbenik Eureka 2; radna bilježnica Eureka 2	
Tijek nastavnog sata:	Razrada sata:	Trajanje:
	1. Uvodni dio <u>Motivacija</u> Učitelj/učiteljica upućuje učenike da zatvore oči i pažljivo poslušaju zvuk. Zadatak je prepoznati zvuk u prirodi. https://www.e-sfera.hr/dodatni-digitalni-sadrzaji/422961b2-5dc6-46e5-85c6-67d101e36eb6/ <i>Što ste čuli? Koji je to zvuk u prirodi? Prolazi li kroz naš zavičaj neki potok ili rijeka? Kako se zove more koje dijelom pripada Republici Hrvatskoj?</i> <i>Najava cilja sata: Danas ćemo govoriti o vodama u našem okružju.</i>	7 min
	2. Središnji dio <i>Vode dijelimo na tekućice i stajaćice. Tekućice su potoci ili rijeke. Teku od izvora prema ušću. Stajaćice su vode koje ne teku. U njih se ubrajaju močvare, bare, jezera i ribnjaci. Vode se u zavičaju moraju čuvati od onečišćenja.</i> <i>Uopćavanje: Kako dijelimo vode? Nabroji vode tekućice, Nabroji vode stajaćice. Koje se vode nalaze u našem kraju? Kako moramo postupati prema vodama?</i> Izrada umne mape i zapisivanje u bilježnice sažetka spoznajnog sadržaja nastavnog sata (vidljivog u planu ploče).	20 min
3. Završni dio Utvrđivanje novih nastavnih sadržaja: <u>Uvježbavanje</u> Učenici rješavaju zadatke u DDS-ovima <u>Ponavljanje</u> Učenici rješavaju zadatke u radnoj bilježnici str. 56.-58. Vrednovanje Učenici popunjavaju izlazne kartice.	18 min	
Nastavne aktivnosti:	Aktivnosti učitelja:	Aktivnosti učenika:
	- potiče učenike na pažljivo slušanje - vodi motivacijski razgovor - potiče učenike na pažljivo promatranje fotografija u udžbeniku - čita tekst u udžbeniku - postavlja pitanja - potiče na aktivnost učenika razgovorom - prikazuje fotografije na DDS-ovima - pomaže u rješavanju zadataka - ističe važnost očuvanja voda - priprema izlazne kartice za vrednovanje	- slušaju zvuk iz prirode - aktivno sudjeluju u motivacijskom razgovoru - odgovaraju na postavljena pitanja učitelja - potkrepljuju svoje stavove i mišljenja primjerima iz svakodnevnog života - promatraju fotografije u udžbeniku - rješavaju postavljene zadatke u DDS-ovima - čitaju tekstove u udžbeniku i pojmove iz DDS-a - rješavaju zadatke u udžbeniku, radnoj bilježnici i DDS-ovima - ispunjavaju izlazne kartice
Dodatni zadaci (problemski, istraživački i sl.)	Istraži na koje načine ti možeš pridonijeti zaštiti voda.	
Prilagodbe za učenike s teškoćama:	- prilagoditi pisani materijal - unaprijed osigurati preslike radnog materijala - koristiti različite vrste podražaja pri poučavanju (vidne, slušne, taktilne) - dati prednost češćim usmenim oblicima u poučavanju i provjeravanju znanja	
Aktivnosti za rad s darovitim učenicima:	Jedan dan u godini posvećen je zaštiti voda. Koji je to dan i zašto ga obilježavamo?	
Multimedijски i interaktivni sadržaji:	https://www.e-sfera.hr/dodatni-digitalni-sadrzaji/422961b2-5dc6-46e5-85c6-67d101e36eb6/	

Graf 1. Plan ploče

Prilog 1.

Izlazne kartice

<i>Vode u mom okružju</i>	
Znaš li razliku između voda tekućica i stajaćica	DA - NE
Nabrajaš li vode tekućice?	DA - NE
Nabrajaš li vode stajaćice?	DA - NE
Znaš li kako možeš vode zaštititi od onečišćenja	DA - NE

4.2.2. Terenska nastava na jezeru Kruščica i na rijeci Lici

U uvodnom dijelu učenici zatvore oči i pažljivo poslušaju zvuk. Zadatak je prepoznati zvuk u prirodi. Nakon odslušanog, učenici prepoznaju zvukove u prirodi, odnosno koji su to zvukovi u prirodi. Zatim raspravljaju prolazi li kroz njihov zavičaj neki potok ili rijeka. Nakon dobivenih odgovora koji su se odnosili na rijeku Liku, učenicima se najavljuje kako će se posjetiti jezero Kruščicu i rijeku Liku. Za vrijeme putovanja autobusom učitelj upoznaje učenike sa specifičnostima rijeke Like i jezera Kruščica.

Dolaskom na jezero Kruščica (*Slika 10*) s učenicima se najprije obrađuju vode stajaćice. Učenici promatraju vodenu površinu i navode se da zaključuje je li jezero voda tekućica ili voda stajaćica i zašto. Nakon dobivenih odgovora, potvrđuje se kako jezero spada u vodu stajaćicu. S učenicima se razgovara o nastanku jezerskih površina. Dolazi se do zaključka kako jezera mogu biti prirodna ili umjetna. Slijedi pitanje što misle koja je najmanja voda stajaćica? Točan i željeni odgovor je lokva. Na putu do jezera Kruščica stoga treba ukazati i pokazati pojave lokvi i/ili bara. Lokve se javljaju kada je vrijeme kišovito i vlažno, a presušuju kada je suho.

Učenicima se spominje i pojam bare. Količinom vode veća je od lokve i njeno dno je obraslo biljem, što mislite što bi to moglo biti? – točan odgovor je bara. Nakon što se objasne svi pojmovi koji se odnose na vode stajaćice, nastavlja se put prema kosinjskom mostu ispod kojeg teče rijeka Lika. Učenicima se govori da je na tome mjestu bilo selo Kruščica, koje je potopljeno, a stanovništvo je iseljeno. Učenici hodaju, promatraju rijeku, promatraju okolni prostor. U ljetnim mjesecima, kada je vodostaj nizak i kada su velike suše ponekad se mogu vidjeti ostaci nekadašnjeg života: temelji kuća i ruševine crkve svetog Ilije, imanja i cesta koja je prolazila kroz potopljeno selo. Pri tome, učitelj pokušava saznati kakve osjećaje pobuđuju stvarne slike tragova nekadašnjeg života na ovom području. U daljini se može vidjeti kanjon rijeke Like, najveće ličke rijeke ponornice. Na povratku, zaustavili smo se na Kosinjskom mostu koji povezuje Gornji i Donji Kosinj. Učenicima se objašnjavaju osnovni podaci o samom mostu kao i njegova estetska i povijesna vrijednost (kako je to kameni most koji je dug 70 metara koji se nalazi iznad rijeke Like) (*Slika 11*). Most je jedinstven po tome što ima otvore u lukovima koji služe kako bi se rasteretili mogući udari vodenih valova pri udaru na most, što je važno u kišnom razdoblju i u vrijeme pojava nabujale rijeke. Treba naglasiti i sve češće pojave velikih količina oborina koje utječu na porast razine vode u riječnim koritima. Osim toga, treba uputiti učenike i na estetsku vrijednost ovoga mosta. Kroz navedenu terensku nastavu učenicima je omogućeno da se upoznaju sa više novih pojmova koje uče na nastavi prirode i društva, a koji su im zorno predloženi u njihovoj neposrednoj stvarnosti, u njihovom zavičaju. Osim prirodnih elemenata, dotaknuti su i pojmovi i sadržaji iz zavičajne povijesti te naglašena vrijednost kulturne baštine i njezinog očuvanja.

Slika 10. Jezero Kruščica

Slika 11. Rijeka Lika ispod Kosinjskog mosta

4.3. Primjer nastavnog sata na temu Ličko-senjska županija – moja županija

U trećem razredu osnovne škole u okviru nastave prirode i društva prostor spoznaje, tj. prostor koji učenici upoznaju proširuje se na prostor županije. Svaka županija ima svoje specifičnosti, kao što su povijesni razvoj, geografski položaj, površina i broj stanovnika, klimatsko-vegetacijska obilježja, prometna povezanost, gospodarska obilježja. Učenike se upoznaje i sa simbolima županije kao što su grb i zastava (*Slika 12* i *Slika 13*).

Slika 12. Grb Ličko-senjske županije

Izvor: fotw.fivestarflags.com

Slika 13. Zastava Ličko-senjske županije

Izvor: <https://www.crwflags.com/fotw/flags/hr-gs.html>

Na primjeru vlastite županije, u kojoj učenici žive, upoznat će se s principima administrativno-teritorijalne podjele Republike Hrvatske. U Republici Hrvatskoj ima ukupno 20 županija i Grad Zagreb, a u sastavu županija nalazi se 128 gradova i 428 općina. Pri tome se naglašava da je Ličko-senjska županija svojom površinom najveća županija u Hrvatskoj, ali je ujedno najrjeđe naseljena. Ističe se središte Ličko-senjske županije, a to je Grad Gospić te područje županije obuhvaća još tri naselja koja imaju status grada (Novalja, Otočac i Senj) te osam općina (Brinje, Donji Lapac, Karlobag, Lovinac, Perušić, Plitvička jezera (sjedište Korenica), Udbina i Vrhovine) (<https://licko-senjska.hr/o-zupaniji/zupanija/opci-podatci>).

4.3.1. Pisana priprema za izvođenje nastavnog sata

Ova metodička jedinica odnosi se na upoznavanje Ličko-senjske županije koja je najveća županija u Republici Hrvatskoj, a sjedište je grad Gospić. Upoznavanje s županijom u kojoj učenici žive ujedno je i uvod u upoznavanje s prirodno-geografskom regijom Gorskom Hrvatskom, u koju spadaju Lika i Gorski kotar, koje su u reljefnom smislu najviši dijelovi Hrvatske. Klimatska obilježja su relativno duge zime, s pojavama snježnog pokrivača. Ova županija poučava se u okviru šire tematske cjeline, gorskog zavičaja.

Tablica 3. Pisana priprema za izvođenje nastavnog sata na temu *Ličko-senjska županija – moja županija*

Udžbenička/nastavna jedinica:	NAŠ ZAVIČAJ – GORSKI ZAVIČAJ
Domena/koncept:	A. Organiziranost svijeta oko nas; B. Promjene i odnosi; C. Pojedinac i društvo; A.B.C.D. Istraživački pristup
Ishod:	PID OŠ C.3.1. Učenik raspravlja o ulozi, utjecaju i važnosti zavičajnoga okružja u razvoju identiteta te utjecaju pojedinca na očuvanje baštine.

	PID OŠ A.B.C.D.3.1. Učenik uz usmjeravanje objašnjava rezultate vlastitih istraživanja prirode, prirodnih i/ili društvenih pojava i/ili različitih izvora informacija.																									
Razrada ishoda:	PID OŠ C.3.1. objašnjava prirodnu i društvenu raznolikost, posebnost i prepoznatljivost zavičaja koristeći se različitim izvorima PID OŠ C.3.1. raspravlja o svojoj ulozi i povezanosti sa zavičajem prema događajima, interesima i vrijednostima PID OŠ C.3.1. raspravlja kako izgled zavičaja utječe na način života PID OŠ A.B.C.D.3.1. promatra i opisuje PID OŠ A.B.C.D.3.1. provodi jednostavna istraživanja i prikuplja podatke																									
Međupredmetna tema:	ikt - C.2.2. Učenik uz pomoć učitelja ili samostalno djelotvorno provodi jednostavno pretraživanje informacija u digitalnome okružju osr - A.2.3. Razvija osobne potencijale ikt - D.2.3. učenik sam ili u suradnji s drugima preoblikuje postojeća digitalna rješenja ili stvara nove uratke i smišlja ideje.																									
Međupredmetna povezanost:	Hrvatski jezik: opisivanje slike u udžbeniku																									
Vrednovanje:	Vrednovanje za učenje:	Učitelj/učiteljica daje učenicima/učenicama povratnu informaciju i prijedloge za unapređivanje učenja tijekom rada na tekstu, odgovaranja na pitanja i rješavanja zadataka u radnoj bilježnici.																								
	Vrednovanje kao učenje:	Učenici/učenice vrednuju vlastite odgovore i korigiraju ih usmeno po potrebi.																								
	Vrednovanje naučenog:	Procjena realizacije odgojno-obrazovnih ishoda s pomoću pitanja u udžbeniku.																								
Metode učenje i poučavanja:	metoda razgovora, metoda čitanja i rada na tekstu, metoda pisanja																									
Nastavna sredstva i pomagala:	udžbenik <i>Istražujemo naš svijet 3</i> , radna bilježnica <i>Istražujemo naš svijet 3</i> , dodatni digitalni sadržaji dostupni na eSferi																									
Mjesto izvođenja:	Učionica																									
Literatura:	udžbenik <i>Istražujemo naš svijet 3</i> , radna bilježnica <i>Istražujemo naš svijet 3</i> , dodatni digitalni sadržaji dostupni na e-sferi																									
Tijek nastavnog sata:	Uvodni dio sata: 1. Dogovor / motivacija / problemska situacija - <i>Rad s udžbenikom</i> : Učenici rješavaju uvodni zadatak u udžbeniku. Opisuju sliku na kojoj su prikazani dijelovi gorskog zavičaja. Označavaju dijelove zavičaja koje rado posjećuju. Izvješćuju o svojim uradcima.	5 min																								
	Središnji dio sata: 2. Spoznavanje novih nastavnih sadržaja - Učenici/učenice čitaju tekst u udžbeniku na 24. i 25. stranici udžbenika. Tijekom čitanja učenici/učenice označuju pojedine dijelove teksta dogovorenim oznakama (√ znao sam/znala sam; + saznao sam/saznala sam; ? želim znati više). Nakon čitanja i označavanja dijelova teksta, učenici/učenice individualno ispunjavaju tablicu u koju upisuju odgovarajuće pojmove. O upisanim pojmovima raspravljaju sa suučenicom/suučenicom u paru. Nekoliko učenika čitaju što su upisali u tablicu.	20 min																								
<table border="1" style="width: 100%; text-align: center;"> <thead> <tr> <th colspan="4">GORSKI ZAVIČAJ</th> </tr> <tr> <th></th> <th>√ Znao sam/znala sam</th> <th>+ Saznao sam/saznala sam</th> <th>? Želim znati više</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>Prirodna obilježja</td> <td></td> <td></td> <td></td> </tr> <tr> <td>Naselja</td> <td></td> <td></td> <td></td> </tr> <tr> <td>Uzgojene biljke</td> <td></td> <td></td> <td></td> </tr> <tr> <td>Domaće životinje</td> <td></td> <td></td> <td></td> </tr> </tbody> </table>			GORSKI ZAVIČAJ					√ Znao sam/znala sam	+ Saznao sam/saznala sam	? Želim znati više	Prirodna obilježja				Naselja				Uzgojene biljke				Domaće životinje			
GORSKI ZAVIČAJ																										
	√ Znao sam/znala sam	+ Saznao sam/saznala sam	? Želim znati više																							
Prirodna obilježja																										
Naselja																										
Uzgojene biljke																										
Domaće životinje																										
Sazimanje/uopćavanje provodimo pitanjima:																										

	1. Kako se naziva zavičaj u kojem živiš? Po čemu to znaš? 2. Pokaži svoj zavičaj i mjesto u kojem živiš na zemljovidu. 3. Koje šume rastu u tvom zavičaju? 4. Kako prirodna obilježja zavičaja utječu na rad ljudi u tvom zavičaju	
	Završni dio sata: 3. Utvrđivanje novih nastavnih sadržaja <i>Uvježbavanje</i> - Učenicima/učenicama se s pomoću PowerPointa pokazuju nizovi fotografija – svaki niz čine četiri fotografije snimljene u različitim zavičajima naše domovine (npr. prvi niz čine fotografije prirodnih oblika, u drugom su nizu fotografije naselja različitih zavičaja, treći niz su fotografije uzgojenih biljaka, itd.). Učenici/učenice odabiru koja od četiri fotografije u nizu predstavlja njihov zavičaj. Obrazlažu svoj odabir i opisuju odabrane fotografije. <i>Ponavljanje</i> - Učenici/učenice ponavljaju naučeno rješavajući zadatke u radnoj bilježnici. <i>Vrednovanje</i> - Učenici/učenice rješavaju zadatke dodatnih digitalnih sadržaja na e-sferi. Vrednuju vlastite odgovore te ih korigiraju prema potrebi.	20 min
Nastavne aktivnosti:	Aktivnosti učitelja: - upućuje učenike na promatranje i opisivanje slike u udžbeniku - najavljuje nastavnu jedinicu <i>Gorski zavičaj</i>	Aktivnosti učenika: - promatra i opisuje sliku u udžbeniku - postavlja vlastita pitanja na poticaj
	- objašnjava učenicima/učenicama pravila rada - upućuje učenike/učenice na čitanje i označavanje dijelova teksta u udžbeniku dogovorenim oznakama - dijeli listiće s tablicama koje učenici/učenice individualno ispunjavaju - potiče učenike na raspravu u paru o upisanim pojmovima u tablici	- čita i označava dijelove teksta dogovorenim oznakama - ispunjava tablicu - raspravlja u paru o upisanim pojmovima u tablici, vrednuju u paru vlastite odgovore
	- pitanjima i potpitanjima potiče učenike/učenice na zaključivanje pri sažimanju i uopćavanju	- raspravljaju, objašnjavaju, zaključuju i sažimaju iskustava i spoznaje povezane s obilježjima zavičaja
	- pokreće PowerPoint i pokazuje nizove fotografija različitih zavičaja - upućuje na promatranje fotografija - potiče učenike/učenice na logično zaključivanje i razmišljanje - upućuje učenike/učenice na rješavanje zadataka u radnoj bilježnici - upućuje učenike na vrednovanje vlastitih odgovora	- promatraju nizove fotografija - odabiru fotografije svoga zavičaja, opisuju ih i obrazlažu svoj odabir - uočavaju, opisuju, izdvajaju i povezuju usvojene nastavne sadržaje rješavanjem zadataka u radnoj bilježnici - vrednuju vlastite odgovore
	- upućuje učenike/učenice na rješavanje dodatnih digitalnih sadržaja na e-sferi - potiče učenike/učenice na vrednovanje i samovrednovanje	- rješava zadatke dodatnih digitalnih sadržaja na e-sferi - raspravlja i vrednuje vlastite odgovore
Dodatni zadaci (problemski, istraživački i sl.)	- pronađi na internetu zanimljivosti i slike vezane za tvoj zavičaj. Na osnovi prikupljenog materijala s pomoću računala izradi turistički vodič.	
Prilagodbe za učenike s teškoćama:	- ovisno o vrsti teškoće osigurati individualizirani pristup učeniku/učenici	

	- prilagoditi nastavne metode i postupke učeniku/učenici ovisno o njegovim/njezinim potrebama i mogućnostima - prilagoditi nastavne materijale potrebama i mogućnostima učenika
Aktivnosti za rad s darovitim učenicima:	- napravi popis većih gradova i sela tvojeg zavičaja. Istraži koliko stanovnika živi u njima. Rezultate istraživanja prikaži tablično.
Multimedijjski i interaktivni sadržaji:	https://www.e-sfera.hr/dodatni-digitalni-sadrzaji/9204aa90-16a0-47a2-8329-0b5662d745cc/

4.3.2. Terenska nastava – upoznavanje Gospića

Cilj ove terenske nastave je posjet središtu Ličko-senjske županije – Gospiću. Plan terenske nastave je sljedeći:

8:00 – polazak autobusom ispred škole

8:30 – dolazak u Gospić, razgledavanje grada

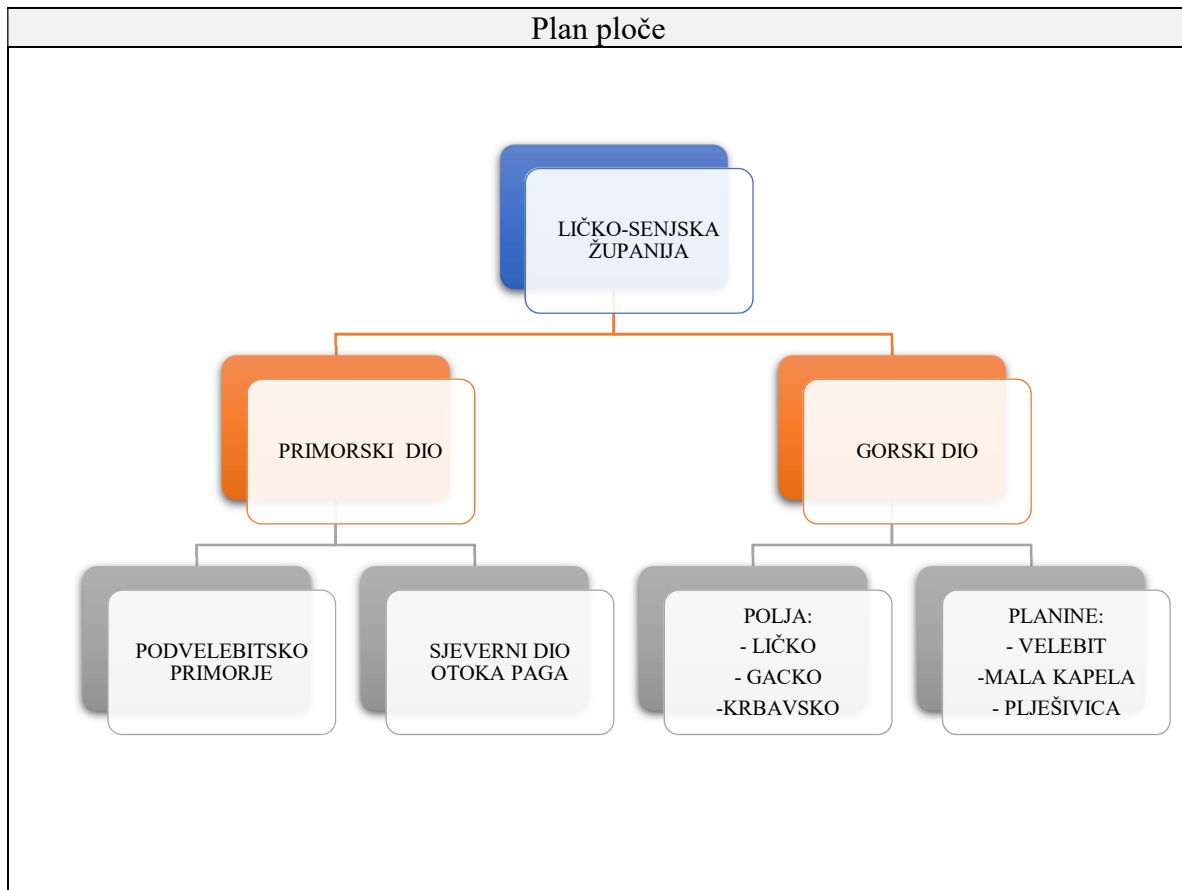
10:30 – posjet Memorijalnom centru „Nikola Tesla“ Smiljan

13:00 – povratak u Perušić

Prilikom putovanja, učenicima se izlaže plan posjeta i predviđeno vrijeme za obilazak pojedinih znamenitosti. Nakon dolaska u Grad Gospić, posjećen je Trg Nikole Tesle, Trg Stjepana Radića, Muzej Like Gospić, šetnja se odvija pokraj zgrade Županije, Katedrale Navještenja Blažene Djevice Marije, Državnog arhiva, Turističkog ureda. Na taj način su učenici upoznali pojedine kulturne ustanove, građevine, spomenike, važne točke u gradu i sl., koje se nalaze u glavnom gradskom središtu Ličko-senjske županije. Jednom panoramskom šetnjom učenici su ujedno ponovili nastavno gradivo te zabilježili njima najvažnije (npr. mobilnim uređajima) što će im kasnije pomoći u izradi *Power Point* prezentacije.

U Memorijalnom centru „Nikola Tesla“ u Smiljanu posjećeni su povijesni objekti kao što je rodna kuća Nikole Tesle i crkva apostola Svetog Petra i Pavla, zatim gospodarski objekt (štala) te novosagrađeni objekt multimedijalni centar s igralištem za djecu. Uz stručno vodstvo učenici su dobili brojne informacije i odgovore na pitanja koja su postavili vezano za Nikolu Teslu, njegov život i njegove izume.

Na idućem nastavnom satu učenici ponavljaju uz *Power Point* prezentaciju stečeno znanje tijekom terenske nastave. Najvažnije podatke učitelj je zapisao na ploču, a učenici u svoje bilježnice (*Graf 2*).

Graf 2. Plan ploče

Izvor: Uradak autora

Za usustavljanje usvojenog gradiva učenici rješavaju radne listiće te ih zajedno s učiteljicom kontroliraju i ispravljaju (Slika 14). Nakon toga, na jednom od sljedećih sati Prirode i društva, od snimljenih fotografija s terenske nastave učenici će izraditi plakat te će uz svaku fotografiju upisati najvažnije pojmove, npr. Memorijalni centar „Nikola Tesla“ u Smiljanu - rodio se Nikola Tesla. Plakat će se izložiti u primjerenom prostoru škole.

Moja županija

zastava

grb

župan/županica

Naziv moje županije

SREDIŠTE ŽUPANIJE

Naziv grada/općine u kojem/kojoj se nalazi moje mjesto stanovanja

gradonačelnik/načelnik/gradonačelnica/načelnica

MJESTO STANOVANJA

Moja županija obilježena je plavom bojom. (Objelji je.)

Slika 14. Radni listić

4.4. Primjer nastavnog sata na temu *Naselja gorskih krajeva*

U četvrtom razredu osnovne škole učenike se poučava o prirodno-geografskim i biološkim obilježjima gorskog kraja (osnovna reljefna obilježja, uspoređivanje različitih prirodnih obilježja pojedinih krajeva Republike Hrvatske, kao što je reljef, vegetacija, životinjske vrste) i uvježbava se snalaženje u prostoru upotrebom geografske karte. Cilj nastavne jedinice je upoznati obilježja Gorskog kraja u neposrednom zavičaju (*Slika 15; Slika 16; Slika 17; Slika 18*).

Slika 15. Vuk

Izvor: https://th.bing.com/th/id/OIP.rPbbn8cbsbas_txRTMlqMAHaFj?pid=ImgDet&rs=1

Slika 16. Medvjed

Izvor: <https://th.bing.com/th/id/OIP.6ZVhwgsbNeA8NCPjOZrSJwHaE8?pid=ImgDet&rs=1>

Slika 17. Ris

Izvor: <https://th.bing.com/th/>

Slika 18. Velebitska degenija

Izvor: <https://th.bing.com/th/id/OIP.HeIWF1df0B0wXPPrWSopegHaFj?pid=ImgDet&rs=1>

S obzirom na temu cilj je je upoznati učenike s prirodnim obilježjima gorskih krajeva, životom na manjim i većim uzvisinama. Važno je istaknuti kako je područje gorskog kraja smješteno između Središnje Hrvatske na sjeveru i sjeverozapadu te Primorske Hrvatske, tj. primorskih krajeva na jugu i jugozapadu. Gorsku Hrvatsku čine područja Gorskog kotara i Like. Terenska nastava realizirati će se na području naselja Baških Oštarija koje se nalaze na Velebitu, na 924 m nadmorske visine, u zapadnom dijelu Like, na području Općine Karlobag.

4.4.1. Pisana priprema za izvođenje nastavnog sata

Tablica 4. Pisana priprema za izvođenje nastavnog sata na temu Naselja gorskih krajeva

Udžbenička jedinica:	Naselja gorskih krajeva
Domena/koncept:	B. PROMJENE I ODNOSI; A. ORGANIZIRANOST SVIJETA OKO NAS; A.B.C.D. ISTRAŽIVAČKI PRISTUP

Ishod:	PID OŠ B.4.4. Učenik se snalazi i tumači geografsku kartu i zaključuje o međuodnosu reljefnih obilježja krajeva Republike Hrvatske i načina života. PID OŠ A.4.3. Učenik objašnjava organiziranost Republike Hrvatske i njezina nacionalna obilježja. PID OŠ A.B.C.D.4.1 Učenik uz usmjeravanje objašnjava rezultate vlastitih istraživanja prirode, prirodnih i/ili društvenih pojava i/ili različitih izvora informacija.	
Razrada ishoda:	Snalazi se na geografskoj karti, istražuje i uspoređuje različita prirodna obilježja krajeva Republike Hrvatske koja uvjetuju način života toga područja (npr. izgled naselja, izgled ulica, materijali za gradnju, gospodarske djelatnosti/zanimanja određenoga područja). Čita geografsku kartu Republike Hrvatske pomoću tumača znakova, pokazuje na njemu reljefne oblike, mjesta, državne granice, navodi susjedne zemlje i sl.	
Međupredmetna tema:	ikt C.2.1. Učenik uz povremenu učiteljevu pomoć ili samostalno provodi jednostavno istraživanje radi rješenja problema u digitalnome okruženju. uku A.2.4. Učenik razlikuje činjenice od mišljenja i sposoban je usporediti različite ideje.	
Međupredmetna povezanost:	HJ – Opis fotografija. Veliko početno slovo u pisanju imena naselja. LK – Urbana i tradicijska arhitektura. M – Prikazivanje podataka grafički in njihovo uspoređivanje.	
Vrednovanje:	Vrednovanje za učenje:	Povratna informacija i prijedlozi za unapređivanje učenja tijekom rješavanja radne bilježnice, rada na dodatnim digitalnim sadržajima i izvršavanja postavljenih zadataka.
	Vrednovanje kao učenje:	Samoprocjena usvojenost novih spoznaja. (Tablica u prilogu.)
	Vrednovanje naučenog:	/
Metode učenja i poučavanja:	metoda razgovora, metoda demonstracije, metoda usmenog izlaganja, metoda pisanja	
Nastavna sredstva i pomagala:	udžbenik <i>Istražujemo naš svijet 4</i> , radna bilježnica <i>Istražujemo naš svijet 4</i> , dodatni digitalni sadržaji dostupni na e-sferi, nastavni listići <i>Istražujemo naš svijet 4</i>	
Mjesto izvođenja:	Izvan učionice	
Literatura:	Kurikulum nastavnog predmeta Priroda i društvo. 2019. MZO. udžbenik <i>Istražujemo naš svijet 4</i> , radna bilježnica <i>Istražujemo naš svijet 4</i> , dodatni digitalni sadržaji dostupni na e-sferi, nastavni listići <i>Istražujemo naš svijet 4</i>	
Tijek nastavnog sata:	Uvodni dio sata: Dogovor / motivacija / problemska situacija Motivacijsko pitanje iz udžbenika. Najava novih nastavnih sadržaja.	5 min
	Središnji dio sata: Spoznavanje novih nastavnih sadržaja Učiteljica postavlja pitanja, a učenici se prema podijeljenim parovima javljaju i odgovaraju na njih. Učenici mogu u parovima između sebe komunicirati, a ako ne znaju odgovor odgovara par koji zna odgovor. <i>Sažimanje/uopćavanje</i> Učenici/učenice procjenjuju točnost svojih rješenja. Zajedničko stvaranje bilješki na listu papira.	25 min
	Završni dio sata: Utvrđivanje novih nastavnih sadržaja <i>Uvježbavanje</i> Svaki par smisli po jedno pitanje i zapiše ga na karticu. S druge strane napiše odgovor. Kartice se stave u kutiju. Učenici/učenice ih izvlače i usmeno odgovaraju na pitanja. <i>Ponavljanje</i> Dodatni digitalni sadržaji – Video prezentacija Naselja gorskih krajeva. <i>Provjeravanje</i>	15 min

	Izmjenično postavljanje pitanja između parova. <i>Samoprocjena</i> usvojenosti novih spoznaja.	
Nastavne aktivnosti:	Aktivnosti učitelja:	Aktivnosti učenika:
	- upućuje na motivacijsko pitanje u udžbeniku - najavljuje nove nastavne sadržaje	- razvijaju interes za učenje novog gradiva
	- organizira rad u paru - upućuje na rješavanje zadataka u radnoj bilježnici koristeći udžbenik - nadgleda rad parova - usmjerava zajedničko stvaranje bilješki	- snalaze se na geografskoj karti, istražuju i povezuju reljef i izgled naselja - dogovaraju se o zajedničkom cilju s parom i ustraju u ostvarenju cilja - sažimaju nove spoznaje i pregledno ih bilježe
	- upućuje na sastavljanje zanimljivih pitanja - kontrolira točnost odgovora i daje povratnu informaciju o točnosti pisanih i usmenih odgovora	- snalaze se na geografskoj karti, istražuju i povezuju reljef i izgled naselja
	- upućuje na zajedničko gledanje videa	- koriste se različitim izvorima znanja
	- upućuje na rješavanje kviza - provjerava jesu li učenici usvojili predviđene ishode	- procjenjuje učinkovitost svojeg učenja u konkretnoj situaciji učenja
Dodatni zadaci (problemski, istraživački i sl.)	Odaberi pet naselja gorskih krajeva. Istraži njihove nadmorske visine i prikaži ih grafički. Usporedi s nadmorskom visinom naselja u kojem ti živiš.	
Prilagodbe za učenike s teškoćama:	- ovisno o vrsti teškoće osigurati individualizirani pristup učeniku/učenici - prilagoditi nastavne metode i postupke učeniku/učenici ovisno o njegovim/njezinim potrebama i mogućnostima - prilagoditi nastavne materijale potrebama i mogućnostima učenika	
Aktivnosti za rad s darovitim učenicima:	Odaberi jedan grad u gorskim krajevima. Virtualno prošeći središtem grada s pomoću Street Viewa na Google kartama (google.hr/ maps). Opiši što si vidio/vidjela.	
Multimedijски i interaktivni sadržaji:	https://www.e-sfera.hr/dodatni-digitalni-sadrzaji/d0c8f86c-f7f9-47d1-b34e-5b93aa6697fd/	

Tablica 5. Tablica za samoprocjenu

ŠTO ↓	KAKO →			
Znam objasniti povezanost prirodnih obilježja i naseljenosti.				
Opisujem izgled naselja.				
Imenujem značajnije gradove.				
Pokazujem značajnije gradove na zemljovidu.				
Znam zašto je prometa gorskih krajeva važan za ostale krajeve RH.				
Nabrajam vrste prometa i prometne objekte.				

4.4.2. Terenska nastava – posjet Baškim Oštarijama

Plan terenske nastave:

7:30 - polazak iz Perušića

8:40 – dolazak na Baške Oštarije - posjet Crkvi Sv. Elizabete, posjet Fontani na izvoru potoka Ljubice, posjet Kubusu (stara ura)

12:30 – povratak prema Perušiću.

Samim dolaskom na Baške Oštarije učenicima se skreće pozornost na:

- Raseljenost u području gorskih krajeva (stare i napuštene kuće)
- Povijest Baških Oštarija – od značaja zdenca s fontanom, poučna staza Terezijana (kada je sagrađena i kako), do uočavanja bogatog biljnog stanovništva, raspored biljnog pokrova, geološka obilježja, prometna povezanost kontinentalne i primorske Hrvatske i sl.
- Ljetni i zimski turizam i značaj turizma za domicilno stanovništvo (planinarenje, zimski turizam, ugostiteljstvo, sirana, ekološki uzgojena hrana).
- Mogućnost fotografiranja na zanimljivim lokacijama (npr. uz potok, ispred Crkve Sv. Elizabete, ispred Kubusa)

Povratkom u učionicu na sat prirode i društva učenici iznose svoje dojmove te kroz priču usvajaju osnovne ključne pojmove koji se zapisuju (na ploču), a učenici u svoje bilježnice.

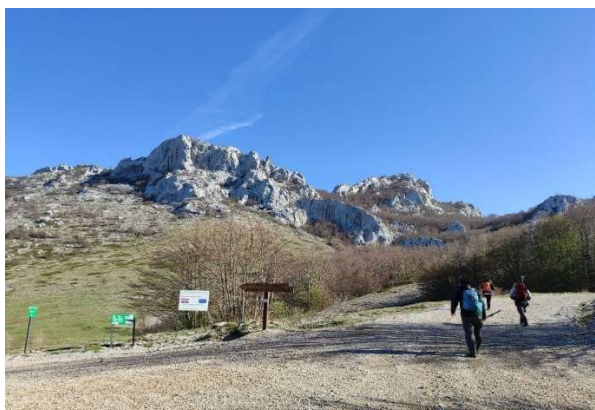
TERENSKA NASTAVA - BAŠKE OŠTARIJE

- Gorski kraj - planina Velebit
- turizam - planinarenje , ugostiteljstvo, poljoprivreda
- prometna povezanost (kontinentalna i primorska Hrvatska)
- klima Gorske Hrvatske - duge hladne zime, ljeta topla i svježja

- Biljni svijet: bukva, Velebitska degenija - zaštićena vrsta
- Životinjski svijet: Vuk, medvjed, ris - zaštićena vrsta
- Naseljenost: najrjeđe naseljeni dio Republike Hrvatske

Graf 3. Terenska nastava – Baške Oštarije

Za domaću zadaću učenici će nacrtati što ih se najviše dojmilo na terenskoj nastavi. Na temelju učeničkih radova izraditi će se plakat koji će se postaviti na pano te će učenici pomoću plakata ponavljati gradivo koje su usvojili na terenskoj nastavi.

Slika 19. Planinarenje

Izvor: https://th.bing.com/th/id/OIP.vog3ZX0IHuqWcXXLXfZl_AHaFj?pid=ImgDet&rs=1

Slika 20. Sirana Baške Oštarije

Izvor: www.rekreativnicentar.eu

Slika 21. Hostel Baške Oštarije

Izvor: www.rekreativnicentar.eu

5. ZAKLJUČAK

Načelo zavičajnosti jedno je od načela koje se primjenjuje u nastavi Prirode i društva u nižim razredima osnovne škole, tj. razrednoj nastavi. Premda se načelo zavičajnosti primjenjuje se u većini nastavnih predmeta, posebice je važno za razumijevanje sadržaja nastavnog predmeta Priroda i društvo. Načelom zavičajnosti uvodi se učenike u složenost prirode i društva kroz primjere iz njihove neposredne okoline. Ovo načelo važno je zbog razvijanja pravilnog odnosa učenika/pojedinca prema neposrednom okruženju, prema zavičajnom okolišu što može omogućiti i pravilan odnos prema okolišu općenito. Razumijevanje ukupnosti svih sastavnica prostora, prirodne i kulturne baštine, može doprinijeti i očuvanju prostora. Premda Kurikulum prirode i društva ne naglašava zavičajnost izrijeком, u pojašnjenju pojedinih koncepata, primjerice u konceptu organiziranost svijeta oko nas naglašena je organizacija života svakog pojedinca u prostornom smislu: na lokalnoj i globalnoj razini, primjerice život u vrtiću, obitelji, školi. Naglašena je i vremenska komponenta, posebice organiziranost našeg društva tijekom proteklih vremenskih razdoblja. U konceptu pojedinac i društvo naglašava se važnost razvoja (nacionalnog) identiteta.

Iz odabranih primjera pojedinih nastavnih jedinica uočljivo je da se brojne teme u nastavi Prirode i društva mogu realizirati s naglaskom na načelo zavičajnosti metodom terenske nastave. Nastava prirode i društva izvan škole u neposrednom školskom okolišu i okruženju užeg i/ili šireg zavičaja omogućuje poučavanje u gotovo idealnim, laboratorijskim, uvjetima koji pružaju uvid u prostor, njegove sastavnice, omogućuje da svim osjetilima doživimo zavičaj. Pri tome, u poučavanju nisu zastupljeni samo sadržaji o prirodi i njezinim obilježjima već i povijesno-kulturni elementi koji su također vrlo važni za razumijevanje cjelokupnog prostora i svijeta oko nas.

U suvremenom odrastanju djece, uz naglašenu ulogu tehnologije i virtualnu stvarnost, upravo terenska nastava dobiva na većem značenju u procesu poučavanja i učenja.

LITERATURA

1. Anđić, D. (2007). *Učenje i poučavanje prirode i društva na otvorenim prostorima*, Rijeka: Učiteljski fakultet sveučilišta u Rijeci
2. Anđić, D. (2007). *Paradigmatski aspekti problematike okoliša i odgoj za okoliš i održivi razvoj*. Rijeka: Učiteljski fakultet u Rijeci.
3. Bezić, K. (1998). *Metodika nastave prirode i društva*. Zagreb: Hrvatsko-pedagoško književni zbor.
4. Bognar, L., Matijević, M. (2002). *Didaktika*. Zagreb: Školska knjiga.
5. Brkić-Vejmelka, J., Paral, M. (2023). Odgojno-obrazovni programi u zaštićenim područjima Hrvatske. *Memorabilika*, 5/1, 129-146.
6. Burke Walsh, K. (2003). Kurikulum za drugi, treći i četvrti razred osnovne škole: stvaranje razreda usmjerenog na dijete. Zagreb: Pučko otvoreno učilište Korak po korak.
7. De Zan, I. (1999). *Metodika nastave prirode i društva*. Zagreb: Školska knjiga.
8. De Zan, I. (2005). *Metodika nastave prirode i društva*. Zagreb: Školska knjiga.
9. Doyle, M. I., Smith, M. K. (1997). *Jean-Jacques Rousseau on Education*. The encyclopedia of pedagogy and informal education. <https://infed.org/mobi/jean-jacques-rousseau-on-nature-wholeness-and-education/>
10. Kostović–Vranješ, V. (2015). *Metodika nastave predmeta prirodoslovnog područja*. Zagreb: Školska knjiga.
11. Kostović–Vranješ, V. (2011). *Nastavni sadržaji prirode i društva – polazište za interdisciplinarno poučavanje u razrednoj nastavi*, Vol. LVII No. 25. <https://hrcak.srce.hr/71657> (preuzeto 23. lipnja 2024.)
12. Land, M. (1997). *Outdoor Education - from roots, to the new branches*. <http://www.artsci.gmcc.ab.ca/courses/peds205ml/outed.htm>
13. Letina, A., Vasilj, M. (2019). *Odgoj i obrazovanje za zaštitu i očuvanje kulturne baštine*. *SUVREMENA PITANJA* časopis za prosvjetu i kulturu br. 27. 12-28.
14. Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa [MZOS]. (2006). *Nastavni plan i program za osnovne škole*.
15. Ministarstvo znanosti i obrazovanja. Kurikulum nastavnog predmeta Priroda i društvo za osnovne škole, NN 7/2019.
16. Paar, D. (2021). *Terenska nastava u suvremenom obrazovanju*. Kruškovac: ZIR – zajednica i razvoj. <https://udrugazir.hr/steam-lika/wp-content/uploads/2021/03/STEAM-Lika-prirucnik-terenska-nastava-e.pdf> (preuzeto 19. srpnja 2024.)

17. Pravilnik o izvođenju izleta, ekskurzija i drugih odgojno obrazovnih aktivnosti izvan škole, NN 67/14, 81/15, 53./21
18. Rosandić, D. (2006). *Zavičajna povijest: pojmovni izazovi, Zbornik Zavičajna povijest u interkulturalnom kontekstu*. Zagreb: FF Zagreb.
19. Szczepanski, A. (2001). What is Outdoor Education? U: Others Way of learning. 4th Eurocongress of The European Institute of Outdoor Adventure Education and Experiential Learning, Rimforsa, Sweden. <http://www.eoe-network.org/European%20InstituteOE.ht> (preuzeto 26. ožujka 2024.)
20. Urošević, N., Urošević_Hušak, J. (2012). Tematske rute u zavičajnoj nastavi – istarski književni itinerari. Vol. 7(2012)3 No. 16, 2012., <https://hrcak.srce.hr/87851>., pristupljeno (preuzeto 24. ožujka 2024.)
21. Vilić-Kolobarić, K. (2008). *Terenska nastava i suodnosi nastavnih sadržaja, priručnik za učitelje*. Đakovo: Tempo d.o.o.

Mrežna stranica

1. www.rekreativnicentar.eu (preuzeto 10. ožujka 2023.)
2. www.novilist.hr/rijeka-regija/skola-u-musaluku-drveni-kompjutor-i-siba-kao-elementi-u-nastavi-prije-gotovo-100-godina (preuzeto 10. ožujka 2023.)
3. https://th.bing.com/th/id/OIP.vog3ZX0lHuqWcXXLXfZl_AHaFj?pid=ImgDet&rs=1 (preuzeto 11. ožujka 2023.)
4. <https://wordwall.net/hr-hr/community/povezanost-%C5%BEive-i-ne%C5%BEive-priroda> (preuzeto 10. ožujka 2023.)
5. https://bs.wikipedia.org/wiki/Obi%C4%8Dna_vjeverica (preuzeto 12. ožujka 2023.)
6. <https://www.google.com/imgres?imgurl=https%3A%2F%2Fedutorij.e-skole.hr> (preuzeto 10. ožujka 2023.)
7. www.tportal.hr/lifestyle/clanak/je-li-labrador-savrsen-pas-za-vas (preuzeto 9. ožujka 2023.)
8. <https://th.bing.com/th/id/OIP.6ZVhwgsbNeA8NCPjOZrSJwHaE8?pid=ImgDet&rs=1> (preuzeto 10. ožujka 2023.)
9. <https://th.bing.com/th/> (preuzeto 11. ožujka 2023.)
10. <https://licko-senjska.hr/o-zupaniji/zupanija/opci-podatci> (preuzeto 20. lipnja 2024.)

11. https://hjp.znanje.hr/index.php?show=search_by_id&id=f151WRd5 (preuzeto 21. lipnja 2024.)
12. https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2019_01_7_147.html (preuzeto 13. 6. 2024.)

PRILOZI

POPIS SLIKA

Slika 1. Koncentrični raspored gradiva	6
Slika 2. Spiralno-uzlazni raspored gradiva	6
Slika 3. Učenici prvog i četvrtog razreda Osnovne škole "dr Franjo Tuđman" iz Ličkog Osika na terenskoj nastavi u Mušaluku	13
Slika 4. Živa bića se hrane	15
Slika 5. Živa bića reagiraju na podražaje	15
Slika 6. Živa bića se razmnožavaju i dobivaju svoje potomke	15
Slika 7. Povezanost žive i nežive prirode.....	18
Slika 8. Rijeka Lika.....	19
Slika 9. Jezero Kruščica	20
Slika 10. Jezero Kruščica	23
Slika 11. Rijeka Lika ispod Kosinjskog mosta	24
Slika 12. Grb Ličko - senjske županije	24
Slika 13. Zastava Ličko senjske županije.....	25
Slika 14. Radni listić	29
Slika 15. Vuk.....	30
Slika 16. Medvjed	30
Slika 17. Ris	31
Slika 18. Velebitska degenija	31
Slika 19. Planinarenje.....	35
Slika 20. Sirana Baške Oštarije	35
Slika 21. Hostel Baške Oštarije.....	35

POPIS TABLICA

Tablica 1. Pisana priprema za izvođenje nastavnog sata Što čini prirodu	16
Tablica 2. Pisana priprema za izvođenje nastavnog sata na temu Vode u mom okružju.....	20
Tablica 3. Pisana priprema za izvođenje nastavnog sata na temu Ličko-senjska županija – moja županija	25
Tablica 4. Pisana priprema za izvođenje nastavnog sata na temu Naselja gorskih krajeva.....	31
Tablica 5. Tablica za samoprocjenu	33

POPIS GRAFOVA

Graf 1. Plan ploče.....	22
Graf 2. Plan ploče.....	29
Graf 3. Terenska nastava – Baške Oštarije	34